

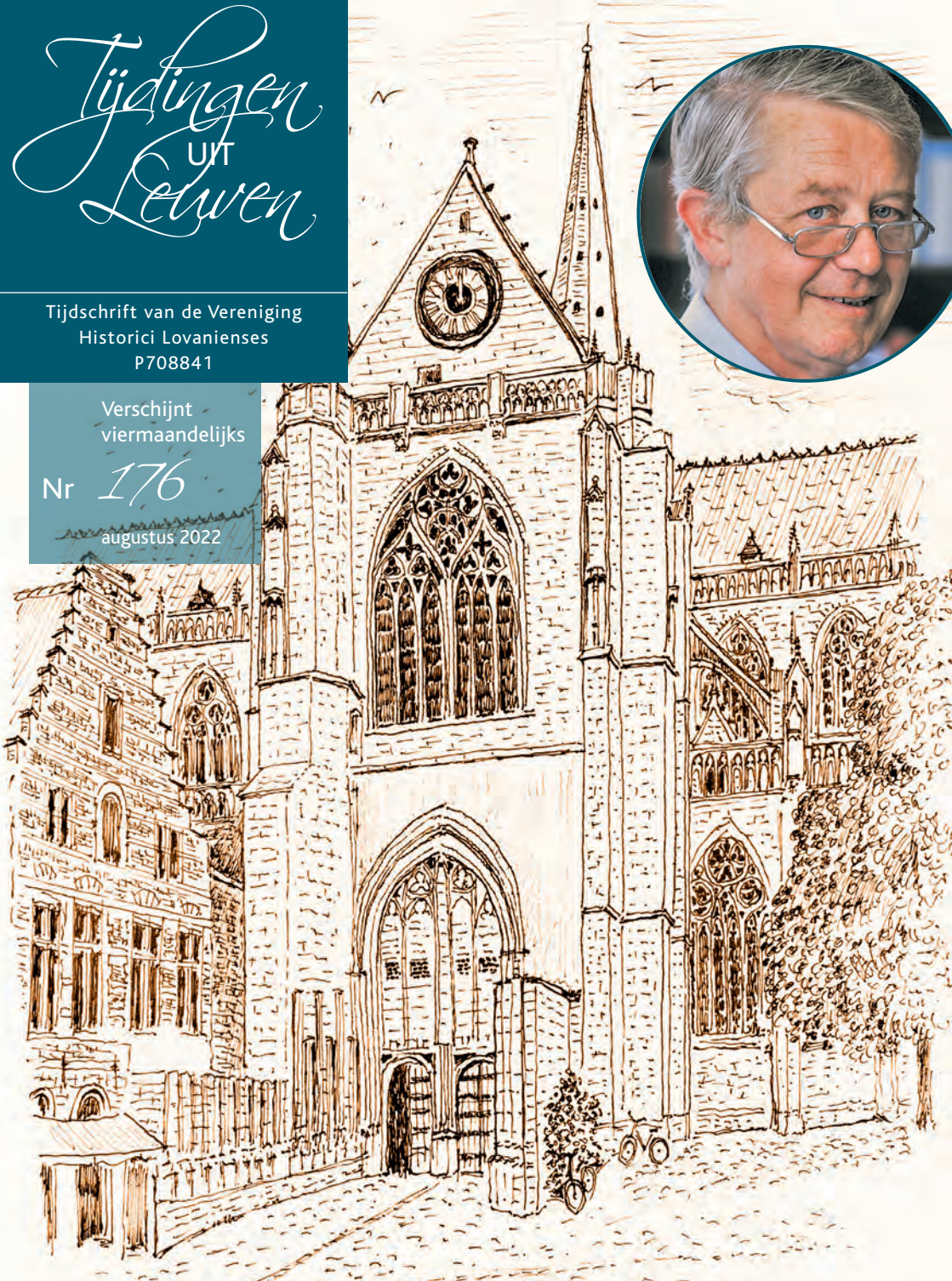
Tijdingen UIT Leuven

Tijdschrift van de Vereniging
Historici Lovanienses
P708841

Verschijnt
viermaandelijks

Nr 176

augustus 2022

Inhoud

Woord vooraf	4
Interview met	5
Straffe verhalen (Shackleton)	10
Geschiedenis in romans	14
Historische strips	18
Recensies van historische boeken	20
Rusland en Oekraïne	26
Moed & Tegenspoed (Bourgondische edelvrouwen)	40
Geschiedenis van (het lezen)	43
Tentoonstelling (Royals en treinen)	45
Column (onderwijs)	47
Camino Historici (Keulen & Bonn)	49
In memoriam	53
Uit de oude doos	65
Gedicht	66
Historische weetjes	4/17/39/46/52

Tijdingen uit Leuven is het periodiek van de Vereniging Historici Lovanienses, die alle Leuvense afgestudeerden in de Geschiedenis van de Oudheid, de Middeleeuwen, de Nieuwe Tijd en de Nieuwste Tijd groepeert. Lid worden van de Vereniging kan door overschrijving van € 15,00 (jaarlijks te betalen lidgeld) op rek.nr. BE26 7330 0301 6629 (KREDBEBB).

Redactie: Edward De Maesschalck (eindredacteur), Elke Close (voorzitter), Freija Bornauw, Karen De Windt, Annette Hoeymans, Frederik Maertens, Goedele Mafrans, Mart Moris, Sam Van Clemen, Jolien Gijbels en Caro Van der Paal (redacteurs). Werkten ook mee aan dit nummer: Jef Abbeel, Jos Martens, Michel Oosterbosch, Nico Van Campenhout, Dirk van den Auweele en Jos Wilmots.

Cover: Sint-Pieterskerk Leuven

Cartouche: Raoul Bauer

Woord vooraf

Beste lezer,

De zomer staat weer voor de deur – of is al volop bezig tegen de tijd dat u dit leest. Hopelijk kunnen we tijdens deze zomermaanden volop genieten van zon, zee én eventueel ook strand. En wat kan u beter doen tijdens het ontspannen, dan deze zomereditie van *Tijdingen* doornemen? Het is weer een nummer geworden boordevol interessante recensies, artikels en historische tips. Dat we steeds weer een mooi nummer hebben, is steevast te danken aan onze redactie en vooral aan onze eindredacteur Edward De Maesschalck. Dit is zijn voorlaatste nummer, want na het volgende nummer stopt hij ermee en dat op eigen verzoek. Ik wil daarom van dit voorwoord gebruik maken om Edward nogmaals te bedanken voor zijn jarenlange inzet voor de Vereniging én voor *Tijdingen*. Meteen stel ik ook graag de opvolgster voor van Edward, alumna Mart Moris. Zij studeerde geschiedenis van de Oudheid en is sinds 2021 actief lid van het bestuur. We zijn enorm blij dat zij ermee ingestemd heeft om vanaf 2023 de fakkel van Edward over te nemen! We kijken alvast uit naar de toekomstige nummers van *Tijdingen*!

Maar op dit moment wens ik u alvast veel leesplezier met dit nummer,

Elke Close
Voorzitter

Historische weetjes: wist je dat ...

... het onderzoeksmateriaal van Marie Curie (1867-1934) nog honderden jaren radioactief zal blijven?

De tweevoudig Nobelprijswinnares werd in Polen geboren als Maria Skłodowska. Aan de Sorbonne ontwikkelde ze samen met haar man Pierre haar theorie van de radioactiviteit en ontdekte ze de elementen polonium en radium. Haar werk kostte haar het leven. Het archief van de Curies kwam in 1995 in de Bibliothèque nationale van Parijs terecht. Het wordt in met lood bekleedde kisten bewaard. Je kunt het enkel inkijken als je beschermende kledij draagt en een verklaring ondertekent dat je dit volledig op eigen risico doet.

Interview met Nele Beyens

*H*et interview voor ons zomernummer – zoals steeds door Nico Van Campenhout – neemt ons mee naar Nederland, waar Nele Beyens (afstudeerjaar 2000) is terechtgekomen en ondertussen op historisch vlak goed heeft geboerd.

Nele Beyens

Vlaams historica in Nederland

“Nele Beyens (43) komt uit Mechelen, in Vlaanderen, studeerde geschiedenis in Leuven, kwam in 2001 op een Erasmusbeurs naar Amsterdam en bleef voor de liefde. Na haar promotie specialiseerde ze zich in medische geschiedenis, onder andere door de biografie van de gynaecoloog Hector Treub (1856-1920)”, zo schreef neerlandica, journaliste en auteur Jannetje Koelewijn in een bijdrage naar aanleiding van de publicatie van de biografie over de Nederlandse arts en politica Els Borst (1932-2014) door Nele Beyens vorig najaar⁽¹⁾.

Is uw Leuvense studietijd een verre herinnering van een kwarteeuw geleden of meer dan dat? Wat leerde u er en van wie?

Inmiddels is dat inderdaad wel een beetje een verre herinnering, maar ik blijf mijn studententijd in Leuven wel zien als een bijzondere periode. Ik heb mijn studie altijd ervaren als een vorm van thuiskomen. De keuze voor geschiedenis klopte gewoon en ik vond het echt heerlijk om in een nieuwe omgeving zoveel nieuwe mensen te leren kennen en als student al die nieuwe kennis zomaar aangereikt te krijgen. Maar wat ik bij mijn studie nog het leukst bleek te vinden, was zelf onderzoek doen. Mijn licentiaatsverhandeling over de Belgische naoorlogse (na de Tweede Wereldoorlog) journalistieke cultuur schreef ik bij Jo Tollebeek (promotor) en Marnix Beyen (copromotor) en het is van hen dat ik het vak van de geschiedschrijving heb geleerd⁽²⁾.

(1) Jannetje KOELEWIJN, ‘Geen toeval dat Els Borst altijd kwam bovendrijven’. *Interview Nele Beyens, historicus*, in *NRC Handelsblad*, 4 november 2021. Deze twee biografieën van Nele Beyens zijn: *Immer bereid en nooit verlegen. Hector Treub, vrouwenarts in een mannenmaatschappij* (Amsterdam, Boom, 2013) en *Els Borst, medicus in de politiek* (Amsterdam, Wereldbibliotheek, 2021).

(2) Nele Beyens, *De betovering van het papier. Journalistieke cultuur in België tussen 1950 en 1980* (2000).

Waarom ging u in 2000 precies in Amsterdam verder studeren?

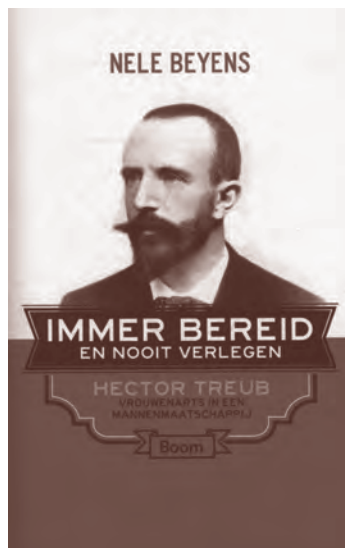
Alles bij elkaar beschouwd ben ik behoorlijk makkelijk door mijn studie heengevlogen. Dat betekende dat ik na vier jaar plots was afgestudeerd. Zelf had ik echter helemaal nog niet het gevoel dat ik klaar was met studeren. Zoekend naar mogelijkheden voor aanvullende studies kwam ik bij de Erasmusbeurzen terecht. Op die manier heb ik nog een jaar bijgestudeerd in Amsterdam. Het aantrekkelijke daarvan was de opzet van het Nederlandse onderwijs, waar veel meer dan in België gewerkt werd (en wordt) met werkcolleges. Als gevorderde student kon ik in Amsterdam de meer algemene hoorcolleges links laten liggen en mij richten op die werkcolleges, waarbij in kleine groepen specifieke deelthema's uit de geschiedenis worden bestudeerd en waarbij studenten vaak kleine deelonderzoeken verrichten. Ik vond dat een hele mooie aanvulling op mijn studie in Leuven.

Hoe kwam de overgang tot stand van een licentiaatsverhandeling over de journalistieke cultuur in België tussen 1950 en 1980 naar een doctoraat over de staatkundige heropbouw in Nederland en Frankrijk tijdens de eerste jaren na de Tweede Wereldoorlog⁽³⁾?

Een van de redenen voor mijn overstap naar Amsterdam was het feit dat ik als student nog heel erg bezig was met het vergroten van mijn wereld. Er viel zo oneindig veel te ontdekken. Ik ben zeker nooit iemand geweest die onbezonnen op pad gaat, maar ik wilde wel allerlei nieuwe kennis en ervaringen opdoen. Het is in dat kader dat je de keuze voor dat doctoraat moet zien. Als student in Leuven had ik me als vanzelfsprekend beziggehouden met de Belgische geschiedenis. Dat was op zich prima, maar ik wilde me daar niet per se toe beperken. Toen de mogelijkheid zich voordeed om in Amsterdam te doctoreren, heb ik die kans met beide handen aangegrepen. Zo ben ik terechtgekomen in een groter comparatief onderzoeksproject, dat zich richtte op regimewisselingen op verschillende tijdstippen in de Franse en Nederlandse geschiedenis. Ik heb daarbinnen de politieke transitie aan het einde van de Tweede Wereldoorlog voor mijn rekening genomen.

U schreef biografieën over vrouwenarts Hector Treub en minister van volksgezondheid Els Borst. Kan u kort toelichten wie zij waren en uitleggen hoe u – na scripties in de politiek-maatschappelijke sfeer – terecht kwam bij medische geschiedschrijving?

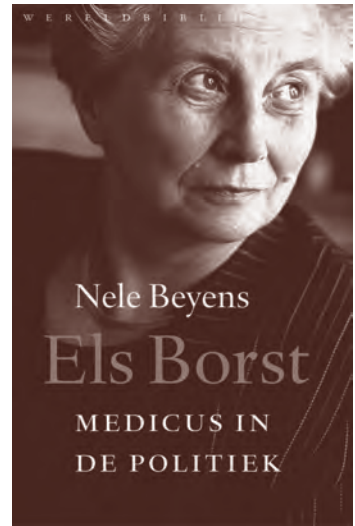
Na mijn doctoraat ben ik inderdaad op het domein van de medische geschiedenis terechtgekomen. Hector

(3) Nele Beyens, *Overgangspolitiek. De strijd om de macht in Nederland en Frankrijk na de Tweede Wereldoorlog* (2009).

Treb was een 19de-eeuwse arts die in Nederland de gynaecologie op de kaart heeft gezet. Deze biografie schreef ik in opdracht van het AMC, het academische ziekenhuis van Amsterdam (tegenwoordig Amsterdam UMC locatie AMC). Voor een deel is dit een toevallige stap geweest. Na mijn doctoraat was ik op zoek naar een nieuwe baan en toen kwam dit als mogelijkheid voorbij. Het bleek voor mij een heel goede stap. Treub was een flamboyante en intrigerende figuur. Al doende werd mij duidelijk dat die medische geschiedenis – vanuit een meer cultuurhistorische benadering – mij eigenlijk beter ligt dan de strikt politieke geschiedschrijving.

Mijn meest recente boek was de biografie van Els Borst en daarin komen die twee sporen – de medische en de politiek-maatschappelijke geschiedschrijving – opnieuw samen. Borst, die geneeskunde studeerde, bouwde een indrukwekkende loopbaan op als bestuurder in de gezondheidszorg. Op 62-jarige leeftijd werd zij namens de partij D66 minister van Volksgezondheid in de parse regeringen onder leiding van de sociaaldemocraat Wim Kok (1938-2018) in de jaren 1994-2002. Borst, die in haar eigen woning werd vermoord door een geesteszieke man, is in België niet algemeen bekend, maar in de recente Nederlandse geschiedenis wordt zij gezien als een grote dame. Zij slaagde erin om als minister in Nederland als eerste land ter wereld een wettelijke regeling voor euthanasie tot stand te brengen.

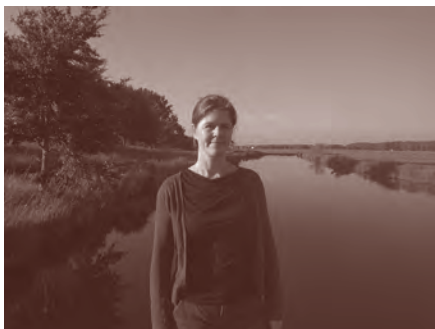

U was onder meer ook als tijdschriftredacteur bezig met de biografie. Vanwaar uw belangstelling voor dit genre?

Ik ga absoluut niet ontkennen dat grote sociaal-economische, politieke of culturele ontwikkelingen ertoe doen in de geschiedenis. In mijn eigen onderzoek heb ik echter een voorliefde voor het meer individuele niveau ontwikkeld. Iedereen wordt geboren op een specifieke plaats en tijd, maar in die context zoeken mensen hun eigen weg. Het mooie aan biografisch onderzoek vind ik juist het onderzoek naar de keuzes die mensen maken in hun leven, de afwegingen die daaraan ten grondslag liggen en de manier waarop zij omgaan met de uitdagingen van hun tijd. In die zin ben ik het helemaal eens met de woorden die de Nederlandse historisch sociologe Jolande Withuis onlangs uitsprak tijdens een lezing over haar recente biografie over beeldend kunstenaar Jeanne Bieruma Oosting (1898-1994): "Identiteitsdenken gaat over zijn, een biografie over worden. Een biograaf stelt niet vast wat iemands roots waren, maar onderzoekt wat zijn unieke personage daarmee deed. Vanzelfsprekend beïnvloedt iemands afkomst zijn levensloop, maar hoe, dat is wat een biograaf in

kaart tracht te brengen. Een biograaf ziet zijn hoofdpersoon niet als gedetermineerd, niet als geboren slachtoffer of dader, maar als handelend subject dat zijn eigen leven maakt”⁽⁴⁾.

U groeide op in Vlaanderen en woont nu al een hele tijd in Nederland. Is er sprake van een “ravijn tussen Essen en Roosendaal” (Ludo Simons) en worden wij inderdaad “gescheiden door dezelfde taal”?

Nele Beyens (juni 2022)

Ik weet niet of ik nog de juiste persoon ben om deze vraag te beantwoorden omdat ik inmiddels erg gewend ben aan het leven in Nederland. Ik zie momenteel de verschillen niet meer zo duidelijk. Uiteindelijk gaat het om twee West-Europese landen die zich voor dezelfde grote mondiale problemen gesteld zien. Tegelijk zijn België en Nederland wel degelijk twee verschillende landen, met een verschillende organisatiestructuur en verschillende (mentale) culturen. ik herinner me dat ik de overgang aanvankelijk wel groot vond. Een belangrijk punt was in die eerste jaren het verschil in taal. Je gaat ervan uit dat je dezelfde taal spreekt, maar omdat ik regelmatig niet of verkeerd begrepen werd, voelde ik me in Nederland in die beginjaren een soort vreemde in mijn eigen taal.

Wat is de Open Universiteit Nederland en wat is de taak van u als docent cultuurgeschiedenis aan deze instelling?

De Open Universiteit (OU) is een ietwat andere universiteit dan de klassieke universiteit, waar ik studeerde, de KU Leuven en de UvA (Universiteit van Amsterdam). Het gaat om een universiteit die is opgericht in de jaren 1980 als een vorm van tweedekansonderwijs. Inmiddels richt men zich bij de OU heel breed op studenten die om wat voor reden ook op een eigen tempo en op afstand willen studeren. Heel vaak gaat het om mensen die studie, een baan en een gezin (of mantelzorg) combineren. Wij hebben dus weinig generatiestudenten, maar juist een heel divers publiek van alle leeftijden. Net als aan gewone universiteiten zijn er fysieke bijeenkomsten, maar het grootste deel van het onderwijs kan op afstand worden gevolgd. Ik werk als docent bij de faculteit cultuurwetenschappen en zorg daar samen met enkele andere geschiedkundigen voor de historische invulling van het curriculum. Daarnaast heb ik bij de faculteit allerlei collega's met een andere achtergrond en specialisme, zoals literatuurwetenschappen, filosofie, mediastudies en kunstgeschiedenis. Wij vormen dus een heel interdisciplinaire groep.

(4) Jolande WITHUIS, *Jeanne Oosting had de moed onvrouwelijk te zijn*, in *NRC Handelsblad*, 10 maart 2022.

In de Nederlandse krant NRC Handelsblad las ik op 30 december 2021 en op 13 december 2021 uitspraken van respectievelijk Jilt Jorritsma en Hubert Smeets, beiden historicus: "Mijn studie geschiedenis ging toen pas écht voor me leven: je beseft dat er meerdere verhalen mogelijk zijn over het verleden, dat alle verhalen met een bepaalde achtergrond verteld worden, dat er niet één waarheid is" en "Historisch bewustzijn is niet a priori een deugd. Wee het land waar de roep om een nationale canon zo dwingend wordt, dat er uiteindelijk nog maar één bewustzijn overblijft". Hoe beoordeelt u deze historische beschouwingen?"

Jilt Jorritsma, een collega van mij bij de Open Universiteit, heeft het bij deze uitspraak over zijn eigen familiegeschiedenis, die hij heeft verwerkt in een roman. Dat is een stap die ik mezelf niet meteen zie maken, maar het idee dat er altijd verschillende perspectieven mogelijk zijn op het verleden – én dat het belangrijk is om daar oog voor te hebben en te houden – is wel iets wat ik bij alles wat ik doe meedraag. Dat is in wezen ook waar de uitspraak van journalist-publicist en Ruslandspecialist Hubert Smeets over gaat⁽⁵⁾. Ik denk dat voor iedereen inmiddels wel duidelijk is waar een al te dwingende nationale geschiedenisinterpretatie toe kan leiden. Ik denk dat het voor historici een belangrijke taak is om daarvoor te waken. Naar mijn gevoel begint historisch bewustzijn met het besef dat er altijd meerdere visies op en interpretaties van het verleden mogelijk zijn. In die betekenis zou historisch bewustzijn een remedie kunnen vormen tegen een al te dwingende nationale canon.

Kunt u iets meer vertellen over uw actuele onderzoeks- en publicatieprojecten?

Momenteel ben ik vooral veel bezig met de ontwikkeling van nieuw onderwijs en staat mijn onderzoek nogal op een laag pitje. Ik heb dus niet meteen een nieuw boekproject voor ogen, maar ben me wel aan het oriënteren op vervolgonderzoek. Daarvoor kijk ik nu vooral naar ervaringsverhalen van patiënten. Wat me erg interesseert is de vraag wat het op een gegeven tijd en plaats betekent om met een welbepaalde ziekte te leven. Welke vorm dit onderzoek uiteindelijk zal aannemen, moet nog blijken, maar het is in elk geval de richting waarin ik de komende jaren verder wil werken.

Nico Van Campenhout

(5) Begin 2021 publiceerde Smeets ook de biografie *Een wonderbaarlijk politicus. Hans Van Mierlo, 1931-2010*, over deze jurist, journalist en stichter en jarenlange politieke leider van D66.

Straffe historische verhalen: Sir Ernest Shackleton en de *Endurance*

*H*et wrak van de *Endurance* is gevonden. Dat nieuws haalde dit voorjaar alle kranten. De *Endurance* is het houten schip waarmee poolreiziger Sir Ernest Shackleton in 1914 op expeditie trok. Zijn doel: als eerste Antarctica doorkruisen. De onderneming faalde nog voordat Shackleton voet op vasteland zette, maar ze ging de geschiedenis in als een van de meest waanzinnige en ongelofelijke zelfreddingsoperaties ooit.

Sir Ernest Shackleton (1874-1922)

Wat voorafging

Op het einde van de 19de eeuw was Antarctica een *hot topic*. Vanaf 1897 werd het continent verkend door de ene na de andere expeditie. In 1911 boekte de Noor Roald Amundsen een grote symbolische overwinning door als eerste de Zuidpool te bereiken, een goeie maand voordat de Brit Robert Falcon Scott daar arriveerde. Ernest Shackleton, van Ierse afkomst, was op dat moment reeds gepokt en gemazeld in het poolreizigersbedrijf. Hij had deelgenomen aan Scotts *Discovery*-expeditie (1901-1903) en voor de prestaties van zijn eigen *Nimrod*-expeditie (1907-1909) was hij geridderd door koning Edward VII. Nu de Zuidpool bekend terrein was, zocht hij een nieuwe uitdaging. Hij zette een expeditie op touw om als eerste een succesvolle transcontinentale tocht over Antarctica te maken.

Shackletons *Imperial Trans-Antarctic Expedition* (1914-1917)

Hoewel de naam anders doet vermoeden, kreeg Shackleton voor zijn onderneming beperkte Britse overheidssteun en moest hij het vooral met privé-sponsoring doen. Hij trok de nodige expeditieleden aan en kocht twee schepen, de *Endurance* en de *Aurora*. Het eerste schip zou naar de Weddellzee varen om daar de hoofdploeg aan land te zetten. Van hieruit zou een kleiner gezelschap, onder leiding van Shackleton, met hondensledes via de Zuidpool naar de Rosszee aan de andere kant van Antarctica trekken, een tocht van 2900 km. De *Aurora* moest een tweede groep over zee naar het eindpunt voeren. Dit ondersteuningsteam had als taak om bevoorradingsdepots op te zetten langs het laatste stuk van Shackletons route.

De *Endurance*

Ondanks de waarschuwingen dat er dikker pakijns rondreef dan andere jaren, vertrok

Shackleton op 5 december 1914 vanop Zuid-Georgia, een eiland ten oosten van de Falklandeilanden, naar de Weddellzee. Het was op dat moment volop zomer in het zuidelijk halfrond. Al snel kwam de *Endurance* pak-ijs tegen en midden januari kwam het schip vast te zitten. Ingesloten in het ijs dreef Shackleton langzaam weg van zijn bestemming. Maandenlang vulden de 28 expeditieleden hun tijd met het trainen van de sledehonden, het onderhoud van het schip, de jacht op pingüins en zeehonden en andere activiteiten waarmee Shackleton de moraal hoog wist te houden. Fotograaf Frank Hurley documenteerde dit alles in (kleuren)foto en film.

De Endurance zit vast in het ijs.

Omdat de *Endurance* begon te bezwijken onder de druk van het ijs, besloot Shackleton eind oktober 1915 het schip te verlaten. De voorraden en de drie reddingsboten waren al naar buiten gedragen. De volgende weken bracht de bemanning nog meer zaken in veiligheid en Hurley maakte een selectie van zijn beeldmateriaal. De *Endurance* zonk op 21 november 1915.

Gestrand op het ijs

Wat Shackleton tot dan toe nog als een tijdelijke oponthoud kon beschouwen, was nu een heikele situatie geworden. Zonder robuust onderkomen bleven de mannen achter op het ijs. De Eerste Wereldoorlog woedde. Als ze terug wilden naar de bewoonde wereld, moesten ze zichzelf zien te redden. Shackleton beval de zwakste honden af te maken (alook de geliefkoosde kat van timmerman McNish). Pogingen om in de richting van nabijgelegen eilanden te trekken, de sloepen achter zich aan slepend, brachten de groep niet ver. Uiteindelijk zat er niets anders op dan op het ijs te kamperen en te blijven ronddrijven totdat ze met de boten verder zouden kunnen. De voorraden slonken en alle honden werden doodgeschoten en opgegeten.

Naar Elephanteiland en Zuid-Georgia

Op 9 april 1916 liet Shackleton de boten te water. Ze waren nog steeds omringd door ijschotsen, wat de tocht er niet veiliger op maakte. De beslissing over de definitieve bestemming viel pas na enkele dagen. Ze zetten koers naar het onbewoonde Elephanteiland. Daar veilig toegekomen, was de reis nog niet ten einde. Shackleton wist dat hier geen schepen in de buurt kwamen. Hij liet McNish een van de sloepen verstevigen, de *James Caird*, en voer op 24 april uit met vijf andere bemanningsleden, waaronder McNish en Worsley. Ze zouden hulp zoeken op Zuid-Georgia.

Vertrek van de James Caird

Dankzij de uitstekende navigatievaardigheden van Worsley bereikte de *James Caird* na meer dan twee weken zijn bestemming. De wind zat mee, maar de zee was ruw. De sloep verging bijna in een storm. Over een afstand van 1300 km had de kapitein slechts enkele keren de zon gezien en met zijn sextant een waarneming kunnen doen.

Gered

Op 10 mei konden de mannen aan land gaan in het zuiden van Zuid-Georgia. Hun eindbestemming, een walvisstation, lag echter aan de andere kant van het eiland. Na enkele rustdagen trokken Shackleton, Worsley en een derde man bij volle maan de bergen en gletsjers over naar het noorden van het eiland, zonder kaart. Ze haalden het als bij wonder en de volgende dag werden de andere drie mannen per boot opgepikt.

Shackleton had vervolgens vier pogingen nodig om Elephanteiland te bereiken en de rest van zijn ploeg te redden. Dat lukte uiteindelijk op 30 augustus 1916. Hij had geen enkele man verloren.

Een eeuw later

Tallose boeken en documentaires verhalen over de immense beproevingen van Shackleton en zijn mannen. De ijzige kou, de donkere wintermaanden, de honger ... Hun dagboeken en de beelden van Hursley liegen er niet om. Met name de hachelijke onderneming met de *James Caird* lijkt wel een thriller. En nu is de *Endurance* dus gevonden, mede dankzij de coördinaten die Worsley in zijn logboek noteerde.

Omdat het hem gelukt was de volledige bemanning van de *Endurance* veilig thuis te brengen, werd Shackleton een toonbeeld van vastberadenheid en uithoudingsvermogen. Meer dan een modern managementboek roemt hem om zijn leiderschapskwaliteiten. Critici zien hem echter als een man die onberekenende risico's en verkeerde beslissingen nam, iemand die vooral het talent had om de juiste mensen om zich heen te verzamelen. Het wedervaren van de andere leden van de expeditie krijgt bovendien minder aandacht ...

De Aurora

Het verhaal van de *Aurora* steekt schril af bij dat van de *Endurance*. Het tweede luik van de expeditie bleek ondergefinancierd en het schip ongeschikt voor de Arctische wateren. Ondanks allerlei tegenspoed slaagde het team, onder leiding van Aeneas Mackintosh, erin om de gevraagde depots op te zetten. Helaas kwam ook de *Aurora* vast te zitten in het ijs. Het schip dreef weg van het continent terwijl tien mannen nog aan land waren. Dat gebeurde in mei 1915. Pas in januari 1917 konden zeven van hen gered worden. Drie anderen, waaronder Mackintosh, overleefden het niet.

Mart Moris

Geïmproviseerde hut op Elephanteiland

Geschiedenis in romans

Jos Martens heeft een hart voor fictie en fantasy, voor zover de historische achtergrond niet teveel geweld wordt aangedaan. Met Het geheim van Gent door Steve Berry zit hij wel wat over de rand, maar aan leesplezier is er blijkbaar geen gebrek.

Steve Berry, *Het geheim van Gent*, Utrecht, De Fontein, 2022, 396 p. (vertaald door Gert-Jan Kramer; oorspr. titel: *The Omega Factor* – ook als e-boek)⁽¹⁾

De Amerikaanse auteur Steve Berry (1955) schreef reeds een hele reeks succesrijke thrillers, gekenmerkt door een mengeling van historische feiten en fictie. Ze spelen zich meestal af op twee en soms meer tijd-niveaus. Ik heb het merendeel ervan gelezen, maar dit is de eerste recensie voor *Tijdingen*, waarschijnlijk omdat zijn historische non-fictie wat te vaak doorspekt is met vergezochte fictie – de onbetwistbare vrijheid van de romanschrijver. Net zoals bij de bestsellers van Dan Brown die je hier eveneens tevergeefs zult zoeken. Als historicus geloven wij niet zo heel erg in geheime genootschappen op links of rechts die vele honderden jaren overleefd hebben. Doch het onderwerp hier vormt geen storende onwaarschijnlijkheid. Zeker in het geval van *Het Lam Gods* en zijn al dan niet handig verborgen geheimen.

Een spannend verhaal dat zich afspeelt in Gent en gedeeltelijk in katharenland en -tijd. Met centraal *Het Lam Gods* van de gebroeders van Eyck. Sinds mijn studententijd in een vorige eeuw een van mijn lievelingswerken van Jan van Eyck, samen met zijn *Huwelijk van Arnolfini* in de Londense National Gallery. Onweerstaanbaar! Vooral omdat het dan nog eens gaat over *De Rechtvaardige Rechters*, het in 1934 verdwenen zijluid.

Dit is niet het eerste verhaal over geheimen, opgesloten in het retabel. Boekenkasten vol zijn er gedurende decennia aan besteed, naslagwerken, romans, pure sciencefiction, detectives en om de zoveel tijd artikelen in tijdschriften of kranten over maar weer eens een veronderstelde vindplaats van het verdwenen schilderij.

(1) Een uitvoerige bespreking staat op Histoforum met veel meer informatie: <http://histoforum.net/romans/gent.html>

Hoofdstuk 1 (heden)

'Nick Lee rende naar het vuur en de rook, terwijl hij met het moment bezorgder raakte. Hij was naar Gent gevlogen voor een herinnering die hem lange tijd had achtervolgd.'

Nick werkt als 'veldagent' voor CLIO, een (fictieve) weinig bekende onderafdeling van de UNESCO. Zijn taak was het om de vernieling van cultureel erfgoed tegen te gaan. Aan opdrachten helaas geen gebrek. Hij had een afspraak met een vroegere geliefde, Kelsey, betrokken bij de restauratie van *De Rechtvaardige Rechters*, het roemruchte zijluik van *Het Lam Gods*, in 1934 gestolen en vervangen door een kopie, waarop de schilder Jef Van der Veken in 1945, na de geruchtmakende redding van het retabel uit een zoutmijn door de Monuments Men, een van de rechters het portret gegeven had van de toenmalige koning Leopold III. *(Dit om toekomstige betwisting uit te sluiten. Tevergeefs. Enkele jaren geleden verscheen een boek om te bewijzen dat het zijluik geen kopie is, maar het origineel! Was dat misschien de inspiratie voor Steve Berry?)*

Negen jaar eerder stonden hij en Kelsey op het punt te huwen, toen zij de relatie verbrak ... en tot zijn verbijstering in het klooster trad! Meteen komt hij vlak voor de geplande ontmoeting in een ware storm terecht. Het gebouw waar zij werkt staat in lichterlaaie. En zij is nog binnen. In gevecht met een figuur in het zwart. Nick weet haar veilig naar buiten te krijgen. "Volg haar! Haal mijn laptop terug. Het paneel is echter reddeloos verloren! Totaal verkooft! Vergaan tot as." *(Lezer, opgelet, dit is in de fictieve wereld van de roman, gelukkig niet in de werkelijkheid.)*

Hoofdstuk 2

Het verhaal verspringt naar Carcassonne, in het zuiden van Frankrijk, dezelfde avond in mei. Waar Bernat de Foix bezig is met een ritueel om een jonge man in te wijden tot perfectus, volwaardig ... kathaar. Hij blijkt een mecenas te zijn, die met 100.000 euro heeft bijgedragen tot de restauratie van *De Rechtvaardige Rechters*.

De gerestaureerde Rechtvaardige Rechters weer in volle kleurenpracht, 2021

Hoofdstuk 3 e.v.

Weer terug naar Gent en naar Nick, die in de achtervolging gaat van de dief. Voor hij de laptop kan recupereren wordt de dief echter doodgeschoten door de politie, nadat hij de pc over een muur heeft geworpen. De 'hij' blijkt een jonge vrouw te zijn. De computer is letterlijk in handen gevallen van een andere vrouw. Zij vlucht in een boot over een van de talrijke Gentse grachten. Nick roeit haar achterna. Tot zijn stomme verbazing verdwijnt zij in een nonnenklooster waar aan de ingang te lezen staat 'Maagdenklooster Sint-Michiel.' Religieuzen of niet, Nick dringt het klooster binnen en weet te ontsnappen met de pc.

Waarom heeft een Zuid-Franse religieuze orde al eeuwen een klooster in Gent? En wat is de relatie met *Het Lam Gods*? Waarom het voltooid *De Rechtvaardige Rechters* door brand vernietigen, net voor het luik aan het retabel wordt teruggeplaatst?

De oplossing van het raadsel komt slechts bij stukjes en beetjes. Blijkt dat er zeer oude geheimen aan het licht kunnen komen. Maar wat hebben die dan weer te maken met Jan van Eyck? En Jeanne d'Arc?

'Het klooster was specifiek in Gent opgericht om een reden.'

'Het altaarstuk had altijd de grootste bedreiging gevormd. Vandaar dat hun zorggemeenschap al ruim drie eeuwen in Gent was gevestigd om waakzaam te blijven. Voor het geval dat.'

'Die vervloekte Jan van Eyck, die *Het Lam Gods* met zijn vaardige penseel en sluwe geest had gecreëerd ...'

'Gelukkig had in die zeshonderd jaar slechts een enkeling de ware betekenis doorgrond. En nu het twaalfde paneel was vernietigd, was de kans dat het nog eens gebeurde aanzienlijk kleiner. Het origineel was verdwenen.'

(Dan verwijst de auteur naar de website 'Closer to Van Eyck' met de foto's in zeer hoge resolutie en naar de uitzendingen van de restauratie door Canvas, het Vlaamse tweede net.)

Hoofdstuk 11

Vervolgens brengt de auteur een volledige beschrijving van *Het Lam*, de schildertechniek van de gebroeders van Eyck met olieverf plus de zeer bewogen geschiedenis van het retabel. En hier moet ik helaas stoppen om de afloop niet te verraden en zo ulieden leesplezier te vergallen.

Bespreking

Steve Berry werkt bijna steeds met twee tijdlijnen: heden en verleden, zo nodig nog eens opgesplitst in kortere fragmenten. Hier, net als in het slechts een maand eerder (mei 2022) verschenen *Het Warschau-protocol* dat zich gedeeltelijk eveneens in België afspeelt, namelijk in Brugge. Hij start dat verhaal met de diefstal van het Heilig Bloed. (Wijlen de succesauteur Pieter Aspe zou zich hier duimen en vingers bij aflikken: hij begon zijn carrière als conciërge

en koster van de kapel!) Dit combineerde hij met diverse hoofdpersonen en afwisselende verhaallijnen op liefst even afwisselende exotische locaties. Elk van de talrijke korte hoofdstukken eindigt bij voorkeur met een cliffhanger, een spannende situatie, die je bijna dwingt verder te lezen.

De auteur heeft het niet zo erg begrepen op het Vaticaan. Dat komt hier weer duidelijk naar voren: een pedofiele priester die zijn verantwoordelijkheid ontkent tegenover zijn zoon. Het wordt nog erger met de intro van twee gewetenloze kerkvorsten, namelijk Gerard Vilamur, aartsbisschop van Carcassonne, eveneens een pedofiel, die er alles voor overheeft om kardinaal te worden en de Spaanse Kardinaal Hector Fuentes, die nu al intrigeert om paus te worden na de dood van de huidige ziekelijke pontifex. In hun gezelschap: vier dominicanen als huurmoordenaars, snode schurken, waardige opvolgers van de eertijdse ketterjagers en de inquisitie.

Steve Berry gaat er prat op dat hij alle locaties in zijn boeken ook effectief bezoekt. Je voelt dat hij ter plaatse heeft rondgelopen. Het is een feest om met hem door Gent te dwalen, terwijl hij foto's neemt en alle belangrijke details in een dictafoon inspreekt. Dat, plus de historische realia, is net zo aantrekkelijk voor miljoenen lezers. Zeker als hij op plaatsen komt waar je zelf ooit was. Wees er beslist zeker van dat vooral Amerikanen, op bezoek in Brugge, als gevolg van dit boek, een 'omweg' zullen maken naar Gent en de Sint-Baafs!

Jos Martens

Historische weetjes: wist je dat ...

... luisterboeken ontstaan zijn als gevolg van de Eerste Wereldoorlog?

In 1877 vond Thomas Edison de fonograaf uit, waardoor het mogelijk werd geluid op te nemen. Dit trok de aandacht van "The American Foundation for the Blind", die zich inzette voor blinden en slechtzienden. Een van hun doelen hierbij was om ook blinden de gelegenheid te geven om boeken te lezen. Dit plan kwam pas echt van de grond toen na de Eerste Wereldoorlog duizenden veteranen terugkeerden, die in de strijd blind waren geworden door gifgasaanvallen of granaatscherven. Brailleboeken waren voor hen geen optie, omdat ze hier niet van jongs af aan mee hadden leren omgaan. Daarom lanceerde de Foundation het "Talking Books Program". Hierbij werden er opnames gemaakt van mensen die boeken voorlezen op grammofoonplaten, die vervolgens naar bibliotheken werden gebracht. Blinde mensen konden ze daar beluisteren en zo toch van boeken genieten. In deze tijd kon er wel maximaal een kwartier per kant van de grammofoonplaat worden opgenomen, dus deze platen bevatten vooral losse hoofdstukken in plaats van volledige boeken.

Historische strips

*F*rederik Maertens heeft alweer een parel opgediept onder de historische strips, maar het is deze keer wel een zwarte parel.

Fabien Nury en Sylvain Vallée, *Katanga*, 3 dln., Uitg. Dargaud, Brussel, 2017-2019

“Er zijn altijd huursoldaten geweest in Katanga. In feite ... is Katanga ‘uitgevonden’ door een huursoldaat.”

Soms doen de eerste zinnen van een verhaal je zin krijgen om snel verder en alles in één ruk uit te lezen. Dit was voor mij ook het geval met deze woorden waarmee de driedelige reeks *Katanga* begint. Deze plotse start en de duistere albumcovers maken al direct duidelijk dat we te maken krijgen met een zeer donkere periode en een koloniaal drama in de Belgisch-Congolese geschiedenis.

11 juli 1960. Nog geen twee weken na de Congolese onafhankelijkheid scheidt de rijke mijnprovincie Katanga zich af onder president Moïse Tshombe. De echte sterke man daar is echter minister van Binnenlandse Zaken Munongo. Gesteund door de directeur van de Union Minière de Haut-Katanga (UMHK) werft hij een reeks huurlingen aan als het officiële leger van Katanga. Officieel bewaken zij de mijnen van de UMHK, zodat deze verder kunnen produceren. Armand Orsini, een voormalige veteraan uit Indochina, houdt zich bezig met de rekrutering van deze troepen. De huurlingen moeten het Congolese leger op afstand houden, “communistiche” opstandelingen aanpakken, en de economische belangen van Katanga en Brussel waarborgen. Maar dan duikt Charlie op, een zwarte voormalige bediende uit Kasai. In zijn bezit heeft hij de laatste opbrengst van de Forminière (Société Internationale Forestière et Minière du Congo): enkele tientallen miljoenen aan diamanten. Wie dit in handen krijgt, is in staat om de toekomst van Katanga te bepalen ...

Dit verhaal focust zich dus volledig op de Katangese secessie en start in 1960 met de onafhankelijkheid. Op dat moment was het Belgische koloniale tijdperk voorbij, maar zitten we nog met een lange nasleep. België wilde zich niet in een grote oorlog storten, zoals Frankrijk in Noord-Afrika of Indochina, maar kon ook niet zomaar plots zijn wingewest opgeven. Het rijke Katanga werd plots een middel van de financieel-economische wereld om de macht daar te behouden, in te grijpen via huurlingen, en te zorgen dat er voor hun portefeuille niet te veel veranderde. In drie jaar tijd zou Congo zo in chaos storten, totdat de VN en het Belgisch leger de orde terugbrachten, tenminste officieel. Officieus ging het conflict nog veel langer

door. Maar tegen de achtergrond van deze beginfase speelt deze reeks zich af.

De auteurs pretenderen geen historici te zijn en geven in de inleiding dan ook mee dat hun verhaal verzonnen is. Niettemin hebben ze zich duidelijk ingelezen in de materie. Heel wat van

de gebeurtenissen in de albums zijn daadwerkelijk gebeurd (acties in Zuid-Kasaï, staatsgreep van Mobutu ...) en een aantal figuren (Munongo, Kimba ...) hebben ook effectief een rol gespeeld in deze historie. Daarnaast zijn heel wat zaken die we indirect zien ook vrij tot zeer correct: de greep van de UMHK op de regio, de intriges in Congo en België, de traagheid van de VN in Afrika, en de nietsontziende huurlingen. De drie albums zijn dan ook doordrongen van een kille, cynische houding van zo goed als alle hoofdrolspelers in Congo, een gevoel dat ik evenzeer krijg als ik non-fictiewerken lees over deze materie. De fantasie van de auteurs is dus niet zo fictief als ze zelf meegeven.

Ook niet vergeten dat dit alles zeer goed in beeld is gebracht door tekenaar Sylvain Vallée. Zijn stijl is een goede mix van realisme en een deel karikaturaliteit. Dit laatste komt vooral naar voren in het uitbeelden van de personages. Ze krijgen zo allen goede karakterkoppen die overeenkomen met hun daden doorheen de reeks. Sommigen zullen misschien wel wat aanstoot nemen aan de voorstelling van Afrikanen, maar ook de westerlingen worden niet gespaard van clichés. Het meesterschap van de tekeningen zit ook in het ritme en de kadring van de pagina's. De spanning wordt zo sterk opgebouwd en de albums zijn daardoor gedrenkt in een donkere sfeer. En belangrijk, ook de gruwel wordt ons niet ontzegd.

In *Katanga* wordt het levensechte verhaal verteld van een soms vergeten maar zeer wrede periode in de Afrikaanse én Belgische geschiedenis. Ondanks dat het voorgesteld wordt als fictie, geeft deze reeks een zeer correct beeld van de problemen en gruwel uit die regio begin jaren 1960. Het is wel geen aanklacht tegen België of het koloniaal beleid, want werkelijk alle spelers – blank of zwart – worden negatief afgeschilderd. En dit zit waarschijnlijk nog

het dichtste bij de waarheid. De goeden zullen dan ook niet winnen, want hier zijn geen goeden betrokken. Enkel het economisch-financieel gewin is belangrijk en hiervoor moet alles wijken. Of zoals de directeur van de UMHK het stelt: "Zolang die schoorsteen brandt, bestaat Katanga".

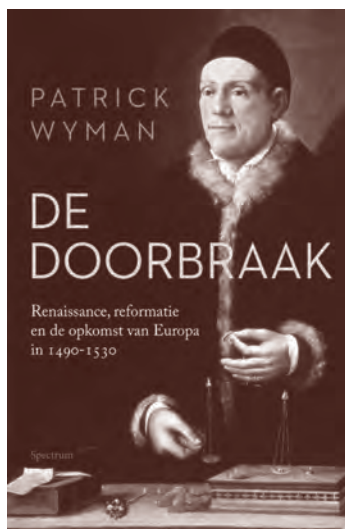
Frederik Maertens

Recensies van historische boeken

 onze vaste redacteur heeft alweer drie boeken vakkundig besproken. Twee gaan over Europa, het eerste in de jaren 1490-1530 en het tweede over de recente geschiedenis van de eenmaking. Daarna volgt een van zijn stokpaardjes: de geschiedenis van een president, in dit geval de nagenoeg vergeten Warren Harding, die overleed tijdens zijn ambt in 1923.

Patrick Wyman, *De Doorbraak. Renaissance, reformatie en de opkomst van Europa in 1490-1530*, Uitg. Spectrum, Amsterdam, 2021, 424 p.

De Amerikaanse historicus Patrick Wyman doctoreerde aan de University of South Carolina. Ook werkte hij als journalist voor diverse Amerikaanse kranten. In zijn boek *De Doorbraak* bestudeert hij de jaren 1490-1530. Niet zonder reden, want het was een periode waarin de wereld fundamenteel veranderde. En dat gold bij uitstek voor Europa. West-Europa “transformeerde van een onbeduidende speler tot het absolute middelpunt van de wereldorde. Niemand die in 1490 de wereld in ogeschouw nam, zou aan zo’n toekomst hebben gedacht.” (p.22) Maar decennia daarvoor had Gutenberg de boekdrukkunst al uitgevonden. Het duurde een tijd eer er echt veel werd gedrukt, maar dit zou leiden tot een aanzienlijke toename van de verspreiding van kennis. De auteur schuift kapitaal naar voren als de drijvende factor achter alle ontwikkelingen. Maar het is duidelijk dat de uitvinding van de boekdrukkunst ook een belangrijke factor is geweest.

De auteur koos voor een interessant concept om zijn verhaal te doen. Aan de hand van negen historische figuren onderzoekt hij de veertig jaar. Elk krijgt een apart hoofdstuk. Telkens wordt vertrokken van een concrete gebeurtenis. Dit is het uitgangspunt om een breder verhaal te vertellen. De verwevenheid van de verschillende verhalen wordt zeker ook duidelijk gemaakt. Zo wordt een zeer samenhangend betoog gebracht.

Het eerste hoofdstuk handelt terecht over Columbus en zijn beroemde ontdekkingsreis in 1492 richting naar wat we nu kennen als Amerika. De opbouw van dit hoofdstuk is gelijk aan dat van de andere. Eerst wordt de gebeurtenis op een bepaalde dag belicht. Het betreft 4 maart 1493, dag dat Columbus zeven maanden na zijn vertrek weer terugkeerde in een

haven nabij Lissabon. Daarna volgt het bredere verhaal. Dit begint met de start van de Atlantische expansie tot wat er na Columbus allemaal gebeurde. De onmetelijke rijkdommen die overkwamen uit de Nieuwe Wereld hebben zeker gezorgd voor een nieuwe dynamiek in Europa. Isabella van Castilië was een krachtige koningin die in Spanje zorgde voor de opkomst van de nationale staat. Götz von Berlichingen verpersoonlijkte de militaire revolutie. Het was immers de tijd van de opkomst van de vuurwapens. Ze hebben de oorlogvoering voor altijd veranderd. Huurlingenlegers en buskruit gingen het slagveld domineren.

In de andere hoofdstukken komen andere bekende namen aan bod zoals Maarten Luther en Jakob Fugger. Onbekenden passeren ook de revue. Aldus Manutius bijvoorbeeld, een boekdrukker in Venetië. John Heritage was een rijke landbouwer en stoffenhandelaar in Engeland. Het laatste hoofdstuk over Karel V is de culminatie van het geheel. Echt flatterend wordt de machtige keizer overigens niet geportretteerd. "Karel was niet de meest talentvolle man." (p. 364) Hij was ook maar een gewone mens van vlees en bloed. Enkel door geboorte en door zijn enorme rijkdom wist hij zo'n macht op te bouwen. De titel van keizer van Heilig Roomse Rijk heeft hij bijvoorbeeld gewoon gekocht. Het maakt zijn rol in de geschiedenis niet minder klein. "De keizer belichaamde alle belangwekkende trends die zich toen voordeden: de groei van de staat, de ontdekkingsreizen, het gewelddadige potentieel van die reizen, de met vuurwapens gevoerde oorlogen, de opkomst van de Reformatie en bovenal de macht van het geld." (p. 365)

In zijn besluit duidt de auteur nog eens het belang van de bestudeerde periode. "In deze periode viel nog geen eerste aanzet tot West-Europese dominantie te signaleren. Toch legden de vier beslissende decennia wel de basis voor Europa's latere wereldwijde dominantie. In het tijdsbestek van drie eeuwen zouden Karels opvolgers en ook de nakomelingen van zijn rivalen de heerschappij gaan uitoefenen over een groot deel van de wereld. De nog onduidelijke contouren van die toekomst die men zich in 1490 zo niet kon voorstellen, begonnen wel scherper in beeld te komen." (p. 367-368) Na 1530 zijn de ontwikkelingen niet stilgevallen, schrijft de auteur in het besluit. De transities gingen inderdaad verder. Voorbeelden zijn er genoeg. Denk maar aan de revolutie die Copernicus, Galilei, Kepler en anderen later met hun astronomisch onderzoek hebben ontketend. En denk aan de industriële revolutie als gevolg van de uitvinding van de stoommachine. De medische revolutie heeft het leven eveneens grondig veranderd.

We willen nog meegeven dat het boek erg goed is geschreven en leest als een trein. Het is een belangrijke meerwaarde. Illustraties zijn niet opgenomen, een bibliografie en een register gelukkig wel. Voor zowel kenners als niet-kenners van de jaren 1490-1530 zal dit boek boeiende lectuur en vernieuwende inzichten bieden.

Sam Van Clemen

**Steven Van Hecke en Kamiel Vermeylen,
 Waarom Europa? Kleine geschiedenis van een
 groot project, Uitg. Lannoo Campus, Tielt,
 2022, 208 p.**

Einde 2021 publiceerden hoofddocent Europese en vergelijkende politiek aan de KU Leuven Steven Van Hecke en journalist Kamiel Vermeylen onder de titel 'Waarom Europa?' een 'kleine geschiedenis van een groot project'. Ze konden toen uiteraard niet weten dat in februari 2022 de oorlog in Oekraïne zou uitbreken. En dat dit bedreigde land massale hulp zou krijgen vanuit de Europese Unie, die zich enorm eensgezind opstelde. Daarmee treedt de geschiedenis van de Europese integratie die begon na 1945 wellicht in een nieuwe fase. Een goed moment dus om terug te kijken op wat geweest is. En net dat doet dit boek.

Van Hecke bestempelt het boek "slechts als een inleiding" (p. 17). Maar het geheel is enorm rijk en biedt een uitstekend overzicht van een omvangrijk verhaal. Beginpunt is Robert Schuman die in 1950 de geboorteakte presenteert van wat we vandaag kennen als de EU, de fameuze Schumanverklaring. Exact 70 jaar later sprak Ursula von der Leyen in 2020 coronaproof een *state of the Union* uit in het Europese parlement. Het proces dat zich tussen deze twee momentopnames heeft afgespeeld, wordt zowel thematisch als chronologisch verteld. In zes delen vertrekken de auteurs vanuit een waarom-vraag en wordt tegelijk een tijdsperiode geschetst. Drie 'lenzen' overschouwen 75 jaar evolutie: de afgesloten Europese verdragen, de geografische uitbreiding en de crisismomenten die er zijn geweest.

Deel 1 draag als intrigerende titel: 'Waarom bestaat er nog geen Europees leger?'. Het vertelt de eerste fase van de Europese integratie tot in 1957. De oprichting van de Europese Defensie Gemeenschap (EDG) draaide uit op een mislukking. Grootschalige integratie-initiatieven op defensievlak bleven uit tot na 1991. Redenen waren de Amerikaanse bescherming en het bestaan van de NAVO. Dat is intussen toch een beetje veranderd. In het Verdrag van Lissabon uit 2009 werden twee artikels opgenomen die de lidstaten kunnen activeren wanneer er sprake is van gewapende agressie. Nog andere zaken zijn er gekomen zoals een Europees defensiefonds. De annexatie door Rusland van de Krim onderstreept immers de "nood aan meer Europese samenwerking op het vlak van defensie en buitenlands beleid". (p.40) Het zijn profetische woorden. Maar na 70 jaar blijft een "Europees leger een wensdroom". (p. 40) De Amerikaanse bescherming blijft immers veel te belangrijk. Daarmee is het concept uiteengezet.

Deel 2 handelt over de vraag waarom de interne markt nooit is voltooid. De Verdragen van Rome uit 1957 waren het begin van een verdiepings- en verbredingsproces. Maar de economische marktintegratie is een proces zonder einddatum. De invoering van de eenheidsmunt was

een proces dat lang heeft aangesleept. In 2002 gingen we dan uiteindelijk betalen met de euro.

Deel 3 handelt over de toetreding van Groot-Brittannië en de *brexit* decennia later. Het Verdrag van Maastricht uit 1992 was een andere mijlpaal. De bevoegdheden van de EU werden aanzienlijk uitgebreid. Het verdrag van Schengen regelde het vrije verkeer van goederen en personen. De val van de Muur zorgde voor de uitbreiding van de EU in oostelijke richting. Problemen waren er zeker ook. Denk maar aan de boterbergen en melkplassen die een hypotheek vormden op de Europese landbouwpolitiek.

Het laatste deel handelt over de vraag waarom elke crisis de EU sterker maakt. Sinds 2008 zijn het inderdaad geen gemakkelijke jaren geweest. De auteurs spreken zelfs van een 'poly-crisis'. De bankencrisis, de Europese staatsschuldencrisis, de terroristische aanslagen in Europa, de klimaatcrisis en de coronacrisis betekenden stuk voor stuk grote uitdagingen. Tijdens het begin van de coronacrisis ging de Europese solidariteit even aan het wankelen. Maar dit werd duidelijk bijgestuurd. De EU bleef steeds intact, weliswaar zonder de Britten. En ook inzake Oekraïne werd al opmerkelijke eensgezindheid getoond.

Afronden doen de auteurs met een 'Kleine geschiedenis van een groot project'. Uit het voorgaande wordt inderdaad duidelijk dat de Europese integratie intussen een rijke geschiedenis achter de rug heeft. In dit besluit geven ze antwoorden op de zes vragen waarmee de zes hoofdstukken van dit boek begonnen. Onmiskenbaar heeft de Europese integratie in die periode grote vorderingen gemaakt. De Unie is uitgebreid met vele landen, er kwam een Europees parlement en een eenheidsmunt. De uittrede van het Verenigd Koninkrijk was een tegenslag. Maar doordat de Britten niet deelnamen aan de euro, stonden ze al een hele tijd met één been buiten de unie.

Steven Van Hecke schreef met coauteur Kamiel Vermeylen een erg rijk en vlot leesbaar boek, waarin een aantal foto's en kaarten zijn opgenomen als illustratie. In het verhaal figureren alle grote namen uit de naoorlogse Europese geschiedenis. Daar zijn ook Belgen bij zoals Leo Tindemans en Wilfried Martens. Ons land speelt trouwens een rol van belang. Brussel is immers één van de twee zetels van het Europese Parlement.

Vroeger ging het bijna uitsluitend om een mannenzaak. Denk maar aan Konrad Adenauer of Jacques Delors. Maar er valt toch een vervrouwelijking vast te stellen. Vroeger waren er Margaret Thatcher en Simone Veil. De laatste decennia was Angela Merkel de leidende figuur. Met haar politiek pensioen in 2021 rondt de auteur zijn boek af. Nu treedt een andere Duitse – Ursula von der Leyen – flink op de voorgrond. Het bewijst in welke mate Duitsland bijna 80 jaar na de verloren Wereldoorlog Europa domineert. De Bondsrepubliek is uitgedraaid op een opmerkelijk succesverhaal. Von der Leyen toonde tijdens de crisis rond Oekraïne al dat ze haar op haar tanden heeft. Het zal nodig zijn in het nieuwe tijdvak vol onzekerheid dat recent begonnen is.

Willem Meiners, *De verliefde president. Hoe Warren Harding de roaring twenties begon*, Uitg. Balans, Amsterdam, 2021, 303 p.

Warren Gamaliel Harding was president van de Verenigde Staten van 1921 tot 1923, exact 100 jaar geleden dus. Het was de tijd van het begin van de 'roaring twenties' na de Eerste Wereldoorlog en de Spaanse griep die in Amerika erg hard had toegeslagen. Het waren jaren van amusement en stijgende welvaart. Het doet denken aan de 'knaldrang' na de coronacrisis. Harding was maar 29 maanden president. In 1923 overleed hij plotseling aan een hartaanval. De beurscrash van oktober 1929 die een einde maakte aan de goede conjunctuur, kwam dus lang na zijn presidentschap.

President Harding was populair tijdens zijn presidentschap, maar dit veranderde na zijn overlijden. Hij staat in de geschiedschrijving niet hoog aangeschreven en geldt algemeen zelfs als de zwakste president van de twintigste eeuw. Een aantal ministers en ambtenaren waren namelijk erg corrupt en dat leidde na zijn dood tot schandalen. Bovendien beschadigden enkele buitenechtelijke relaties eveneens zijn reputatie. Honderd jaar na zijn overlijden besloot de Nederlandse journalist Willem Meiners deze intussen grotendeels vergeten president te herdenken met een boek. Bronnen zijn er genoeg. Harding werkte jaren als journalist. Een andere bron zijn de liefdesbrieven die hij schreef aan zijn minnares Carrie Phillips en die tegenwoordig online raadpleegbaar zijn. Zo komt Harding zoveel mogelijk zelf aan het woord. Maar een cruciale bron lijkt de auteur toch niet te hebben geraadpleegd. Het omvangrijke archief van Harding wordt immers bewaard in *The Library of Congress* in Washington DC. Maar dit neemt niet weg dat Meiners uitpakt met een rijk gedocumenteerd, boeiend en zeer vlot leesbaar boek.

Hij vertelt daarin Hardings levensverhaal. Deze maakte carrière op het platteland van Ohio, traditioneel een staat die een rol van betekenis speelt in de Amerikaanse politiek. Op zijn negentiende begon hij aan een loopbaan als journalist. Hij was een uitgesproken selfmade man, maar werd eigenaar van *The Marion Star*, een krant die hij wist uit te bouwen tot een succes. Bovendien bouwde hij een omvangrijk netwerk uit. Ook huwde hij met Florence Kling. Maar vanaf 1910 begon hij liefdesbrieven te schrijven aan zijn andere geliefde. Politiek koos hij voor de Republikeinse Partij. Na een tijd kende elke Republikein in Ohio hem. Hij werd her en der gevraagd en Harding bleek een getalenteerde redenaar te zijn. Zo zette hij geleidelijk de stap naar de politiek.

De Republikeinen deelden sinds 1861 vrijwel doorlopend de lakens uit, maar in 1912 kwam de Democraat Woodrow Wilson terecht in het Witte Huis. Tijdens deze acht jaar maakte Harding opgang als politicus. In 1914 werd hij met een moderne en goed geleide kiescampagne

verkozen als senator voor Ohio en dit met een grote voorsprong in het aantal stemmen. Het leverde hem nationale belangstelling op, maar Harding besloot in 1916 – na het even te hebben overwogen – zich toch niet kandidaat te stellen voor de presidentsverkiezingen. Wilson werd herkozen, maar zou na een beroerte zijn tweede termijn erg zwak eindigen. Harding begon in 1917 een nieuwe buitenechtelijke relatie waaruit in 1919 een dochter werd geboren.

Het laatste derde deel van het boek handelt over de campagne van 1920 en Hardings presidentschap. Tijdens de conventie haalde deze na tien stemrondes de nominatie binnen. Wellicht zou eender welke Republikein in 1920 tot president zijn verkozen. Harding versloeg zijn Democratische rivaal met een overweldigende meerderheid. Harding verzamelde zeker bekwame mensen in zijn regering. Herbert Hoover zou trouwens later zelf president worden. Hardings verwezenlijkingen als president waren echter bescheiden. Hij toonde moed toen hij als president in het diepe Zuiden ging pleiten voor de gelijkberechtiging van de zwarten. Maar zijn pleidooi kwam een aantal decennia te vroeg. Er werd een internationaal akkoord gesloten over wapenbeperking. Harding was tegen de toetreding van Amerika tot de Volkenbond. Een Budget Bureau werd opgericht. Maar het zijn toch vooral de financiële schandalen waarmee het Harding-presidentschap de geschiedenis inging. Hoewel de president zelf er geen schuld aan leek te hebben.

Harding overleed op 2 augustus 1923 in Alaska tijdens een rondreis die hij maakte doorheen het land. Hij was toen 57 jaar oud. Vicepresident Calvin Coolidge volgde hem op. Negen miljoen mensen stonden langs het traject van de begrafenistrein. Daarna belandde Harding snel in de vergetelheid. Nu honderd jaar later is er gelukkig een *Harding Presidential Library and Museum* in oprichting in zijn geliefde thuisstaat Ohio.

Willem Meiners schreef een onderhoudend boek over een belangrijke periode. De auteur haalt een vergeten Amerikaanse president weer vanonder het stof vandaan. Hij heeft duidelijk sympathie voor Harding. Die komt er dan ook heel goed uit tevoorschijn. Gedeeltelijk terecht, want hij heeft het vanuit het niets geschopt tot president van de Verenigde Staten. Diens buitenechtelijke affaires worden wel breed uitgemeten. Zo wordt Harding ook goed geportretteerd als een gewone mens van vlees en bloed. De auteur geeft Harding als president “een dikke voldoende”. Andere historici zijn kritischer. “Hardings termijn als senator was onopgemerkt.” En: “Het presidentschap van Warren G. Harding begon heel middelmatig en eindigde in corruptie. Maar ondanks Hardings eigen korte en weinig belangrijke termijn, betekende dit toch het begin van een nieuwe Amerikaanse eeuw”, lazten we in Amerikaanse naslagwerken over de presidenten.

De meningen blijven dus duidelijk verdeeld. Toch vinden we dit boek een aanwinst. Hardings presidentschap heeft de toekomst immers mee vormgegeven. Hopelijk verschijnen er nog meer soortgelijke Nederlandstalige werken over de presidenten van Amerika.

Rusland en Oekraïne

Jef Abbeel is tegenwoordig een drukbezet man, want hij wordt overal gevraagd als spreker over de toestand in Oekraïne. Wie hem kent, weet dat hij sinds jaar en dag alle mogelijke boeken leest over China, Rusland en blijkbaar ook Oekraïne. Hij geeft een overzicht van de inhoud van vier boeken op de markt: een geschiedenis van Oekraïne, twee boeken over Zelensky en een bundel met achtergronden over de huidige oorlog.

Marc Jansen, Grensland. Een geschiedenis van Oekraïne, Uitg. Van Oorschot, Amsterdam/ Uitg. Vrijdag, Antwerpen, maart 2022, 282 p.

Dit boek is een heruitgave van de edities van 2014-2015, maar het loopt slechts tot einde 2016.

Van Kiev tot Moskou

Jansen begint zijn geschiedenis in de oudheid, met volkeren zoals de wrede Scythen en even wrede Tauriërs, Griekse kolonisten, Goten, Hunnen, Bulgaren, (p. 12-15). De Slaven waren er vanaf de 6de eeuw. In 862 arriveerden de Zweedse Varjagen o.l.v. Rurik. Hij legde de grondslag voor de staat Kiev-Roes, waaruit Oekraïne, Rusland en Wit-Rusland zijn voortgekomen. 988 was een belangrijke datum: toen bekeerde vorst Vladimir zich tot het christendom. In de 11de eeuw was het land zelfs groter dan nu: 800.000 km² en Kiev telde toen 40.000 inwoners, zoveel als Parijs en méér dan Londen.

Vanaf 1223 vielen de Mongolen binnen en in 1240 werd Kiev verwoest. In 1328 werd Moskou de hoofdstad en de erfgenaam van Kiev. In 1362-63 slaagde Litouwen erin de Mongolen te verslaan en het grootste land van Europa te worden! In 1569 sloot het een unie met Polen. Via Polen kwam Oekraïne in contact met de renaissance, het humanisme, de Contra-reformatie en kwamen er jezuietencolleges. Vanaf de 15de-16de eeuw wonnen de Kozakken aan invloed. In 1649 kregen ze zelfs een zelfstandige staat, maar in 1654 legden ze de eed van trouw af aan de tsaar. Voor de Russen was deze 'hereniging' een eerste stap op weg naar inlijving. In 1667 werd Oekraïne na tien jaar oorlog verdeeld tussen Polen en Rusland, met de Dnjepr als scheidingslijn. Rond 1650 werd de Kozakken-vesting Charkov gesticht, wellicht vernoemd naar hun hoofdman Charko.

In 1709 werden de troepen van Zweden-Oekraïne en Kozakken bij Poltava (ten zuidoosten

van Kiev) verslagen door Peter de Grote. Hij wou toegang tot de Zwarte Zee, maar Rusland kwam niet verder dan de Zee van Azov. Catharina de Grote had meer succes: in 1774 verwierf Potjomkin toegang tot de Zwarte Zee. En in 1783 veroverde Potjomkin de Krim, Tataars voor 'mijn heuvel'. Potjomkin stichtte Jekaterinoslav, nu Dnipro (1776), Cherson (1778) en Sebastopol (1783). De Krimoorlog zorgde voor ruim 600.000 doden. Bovendien emigreerden 150.000 of twee derde van de Krim-Tataren naar het Ottomaanse rijk (p. 57). Tussen 1772 en 1795 werd Polen verdeeld: Rusland kreeg 62% (p. 60). Binnen Rusland kregen de Joden een beperkt woongebied toegewezen. De rijkste waren de Bronsteins, met Leiba Bronstein of Lev Trotski (p. 62). Rond 1917 was 1 op 5 inwoners Joods (p. 66).

De geboorte van het Oekraïens nationalisme

Het Oekraïens nationalisme ontstond in het begin van de 19de eeuw met een eigen woordenboek, grammatica, geschiedschrijving én met de gedichten van Taras Sjevtsjenko (p. 70-73). Maar vanaf 1863 verbood de Russische overheid Oekraïense boeken voor de godsdienst en de zondagsscholen en in 1876 het Oekraïens toneel, liederen en onderwijs (p. 76). In het Habsburgse rijk en aan de universiteit van Lemberg (Lviv) kreeg het Oekraïens meer kansen. Maar de Oekraïners bleven arm en weinig ontwikkeld. Rond 1900 waren ze met 26 miljoen: 22,4 in Rusland, 3,8 in Oostenrijk-Hongarije. Ze waren de grootste nationale minderheid in Europa. Maar ze misten een eigen staat, elite en middenklasse. De meesten waren arme boeren, die wel voor 90% van het Russisch graan zorgden en voor 20% van de wereldbehoefte. 15 à 20% waren koelakken of relatief rijke boeren (p. 83).

Dichter Taras Sjevtsjenko

Steenkool en ijzererts lagen in het zuidoosten. De industrialisatie was hier zeer succesvol. De arbeiders waren vooral Russen en Europeanen, weinig Oekraïners. Idem voor de stadsbewoners: slechts 18% waren Oekraïners. De Russen domineerden het bestuur. De 2 miljoen Joden waren belangrijk voor de handel en de intellectuele beroepen. In 1887 werden voor hen quota ingevoerd in het onderwijs. De pogroms van 1881 en 1905 waren vooral het werk van jaloezige Griekse handelaars (p. 84-85). In WO I moesten 3,5 miljoen Oekraïners in Russische dienst vechten tegen 0,25 miljoen volksgenoten in Oostenrijkse dienst (p. 89).

Oekraïne een Sovjetrepubliek

Na de Oktoberrevolutie ontstond de Oekraïense Socialistische Sovjetrepubliek met 26 miljoen inwoners op 450.000 km². Nooit eerder hadden de Oekraïners zo een bestuurlijke eenheid gehad. Maar de economie lag in puin, als gevolg van de oorlog, de burgeroorlog en het

communisme. De industriële productie was met 90 procent verminderd. Dan volgde er in 1921-22 nog een grote hongersnood in de SU met 5 miljoen doden, van wie honderdduizenden in Oekraïne. Pas in 1927 bereikte het bnp weer de omvang van 1913 (p. 103-107).

In 1922 beheerste slechts 11% van de inwoners de Oekraïense taal. Ambtenaren moesten Oekraïens leren, dat de taal van de overheid en van het onderwijs werd. De minderheden (Russen, Joden, Duitsers, ...) mochten hun taal gebruiken in hun onderwijs en cultuur. Maar de kerken, synagogen, moskeeën en het Holenklooster (de zetel van de Oekraïens-Orthodoxe Kerk) werden door de bolsjewieken gesloten (p. 104-106).

Rond 1927 kwamen er nieuwe fabrieken en een dam op de Dnjepr, de grootste van Europa. Oekraïne werd een geavanceerd industrieland. Vanaf 1929 begon Stalin zijn kruistocht tegen de boeren: 200.000 bedrijven werden geliquideerd, 850.000 koelakken gedeporteerd, alle graan werd meedogenloos opgeëist bij huiszoekingen. Gevolg: de Holodomor of massale uithongering in 1932-33 (p. 108-109). Toen de partijchef van Charkov dat meldde aan Stalin, werd hij beschuldigd van fabels en ontslagen. Stalin wees buitenlandse hulp af en ging verder met de export van graan, boter, spek, eieren, vis, groenten! Jansen spreekt van 2,5 tot 4 miljoen doden in Oekraïne en 5,5 tot 6,5 in heel de SU. Anne Applebaum (Rode Hongersnood, p. 272) raamt het aantal doden in Oekraïne op 3,9 miljoen plus 0,6 miljoen minder geboortes, dus 4,5 miljoen of 13 à 15% van de bevolking (31 miljoen). Veel Oekraïners menen dat Stalin bewust een anti-Oekraïense campagne voerde, zeker tegen de intellectuele elite, de kerk en de boeren. Idem tegen de Polen, Duitsers en Grieken in Oekraïne (p. 112-113). De 6 miljoen Oekraïners in Polen werden niet uitgeroeid, maar ze hadden er weinig rechten.

Tweede Wereldoorlog

Het Molotov-Ribbentroppact van 23 augustus 1939 kende het oosten van Polen en dus ook West-Oekraïne toe aan de SU. Zo kreeg de Oekraïense Sovjetrepubliek er 93.000 km² en 8 miljoen mensen bij. In 1940 kwam er nog 16.000 km² en 1,3 miljoen mensen bij van Roemenië. Bij de inval van 21 juni 1941 viel Oekraïne snel in Duitse handen. Veel Oekraïners zagen de Duitsers als bevrijders van de gehate bolsjewieken, maar de Duitsers sloten hun nationalistische leiders Stetsko en

Bandera op in een concentratiekamp. De Duitsers wilden van Polen, Wit-Rusland en Oekraïne een agrarische kolonie maken, zonder Slavische untermenschen en met 10 miljoen Duitse en Nederlandse boeren. De Oekraïense Joden werden massaal geëxecuteerd, met als toppunt Babi Jar bij Kiev, waar in 36 uur 33.771 Joden werden vermoord op 29-30 september 1941. Vele Oekraïners waren medeplichtig, tegelijk staan er 2.544 op de lijst van de Jodenhulpers.

Dina Pronisjeva, een van de weinige overlevenden van het bloedbad van Babi Jar; getuigt op een proces in Kiev in 1946.

Roemenië veroverde het zuidwesten van Oekraïne, met Odessa als hoofdstad, en ze moordden daar 220 à 260.000 Joden uit plus 10 à 20.000 zigeuners. In totaal werden 1,6 miljoen van de 2,7 miljoen Oekraïense Joden gedood tijdens de oorlog (p. 131-134). Doordat de Oekraïners behandeld werden als untermenschen, werden velen al snel anti-Duits. En enkele miljoenen vochten mee in het Rode Leger (p. 138-139). In 1944 werd Oekraïne weer heroverd door het Rode leger, inclusief de Krim, waar de 182.000 Krim-Tataren en 46.000 Grieken, Bulgaren en Armeniërs gedeporteerd werden naar Azië (p. 141). In Jalta was besloten dat de SU de in 1939 bezette gebieden mocht behouden. Polen verloor zo bijna de helft, maar kreeg compensatie in Duitsland. Oekraïne kreeg zo een stuk van Polen, Roemenië en Tsjecho-Slowakije en werd zo voor het eerst een natiestaat van 580.000 km² en 41 miljoen mensen. Stalin had daar onbedoeld voor gezorgd. Er volgde een massale volksverhuizing.

Geen land werd tijdens de oorlog zwaarder getroffen dan Oekraïne: 700 steden en 28.000 dorpen werden verwoest, 5,3 à 6,5 miljoen mensen kwamen om. Er kwam helaas ook een einde aan het multiculturele samenleven van Polen, Joden en Oekraïners (p. 146-148). In West-Oekraïne werden tussen 1944 en 1952 een half miljoen opstandelingen door de Russen opgepakt, van wie er 150.000 gedood werden. Chroesjtsjov beweerde op 25 februari 1956 tijdens zijn 'geheime' speech dat Stalin overwoog om alle 40 miljoen Oekraïners te deporteren, maar het niet deed omdat ze met te veel waren (p. 143). In 1946 leidde een catastrofale droogte tot een derde hongersnood, met opnieuw honderdduizenden doden. In de jaren 50-80 kregen de Oekraïners wel hoge posten in de CPSU, dank zij Chroesjtsjov en Brezjnef.

De lokroep van het Westen

Onder Gorbatsjov ontstond in 1988 in Oekraïne, vooral in het westen en in Kiev, een volksbeweging voor meer democratie en meer aandacht voor de Oekraïense taal en cultuur. In 1989 werd het Oekraïens dan de officiële taal, maar het Russisch bleef toegelaten. In november 1990 stelde Gorbatsjov een nieuw Unieverdrag op dat aan de republieken grote soevereiniteit gaf. Maar op 19 augustus 1991 kwam er een putsch tegen Gorbatsjov en zijn Unieverdrag. De putsch mislukte, maar versnelde de desintegratie. Op 24 augustus 1991 riep het Oekraïense parlement de onafhankelijkheid uit met 346 stemmen tegen 1. De bevolking keurde dit goed met 90% (p. 166-167). Daarna ontbonden Jeltsin, Kravtsoek (Oekraïne) en Sjoesjkevitsj (Wit-Rusland) de SU. Veel veranderde er niet: de oude nomenklatoera bleef de politiek en de economie beheersen. De kernwapens werden in 1994-96 onder Amerikaanse druk overgedragen aan Moskou.

De economie stortte helaas in: het bbp van 1999 was maar 41% van dat van 1991: Europa noch Rusland hadden interesse voor de verouderde producten van de Oekraïense industrie: raketten, tanks, schepen, vliegtuigen, tractoren. Een kleine groep oligarchen werd schatrijk, de rest arm: 75% leefde onder de armoedegrens (p. 171-172). En de bevolking daalde van 52 miljoen in 1991 naar 45 miljoen in 2012. De levensverwachting van de mannen was 63,

die van de vrouwen 75. Drie miljoen mensen verlieten het land. In 1997 sloot Oekraïne opnieuw een verdrag met Rusland, waarin andermaal de territoriale integriteit werd erkend. De Zwarte Zeevloot ging voor 80% naar Rusland, dat de haven van Sebastopol mocht huren. Corruptie en zelfverrijking vierden helaas hoogtij: in 2013 was Oekraïne er Europees kampioen in. Oligarchen en rode directeuren profiteerden van de privatiseringen, waarbij staatsbezit verkocht werd aan vriendenprijsjes. Vanaf 1999 ging de economie beter: gemiddeld was er een groei van 7,5% tussen 2000 en de financiële crisis van 2008 (p. 181-183).

Recente ontwikkelingen

Bij de verkiezingen van 2004 werd Joesjtsjenko eerst vergiftigd, daarna slachtoffer van fraude ten gunste van de Russisch-gezinde Janoekovitsj. De verkiezingen werden overgedaan en Joesjtsjenko won met 52% (p. 180-181). Maar in 2005 werd Janoekovitsj premier, waardoor er snel een einde kwam aan de Oranjerevolutie. Ze had wel een positief effect: grotere persvrijheid en (meestal)

Viktor Joesjtsjenko

eerlijke verkiezingen. De financiële crisis van 2008 trof Oekraïne zwaar: in 2009 kromp de economie met 15%, duizenden staalarbeiders en mijnwerkers verloren hun baan, enkel een lening van het IMF kon het land overeind houden (p. 183-185).

In 2010 werd Janoekovitsj tot president verkozen. Hij maakte meteen komaf met de oppositie: Joelia Timoesjenko e.a. vlogen de gevangenis in. Hij zorgde ook dat het Russisch de tweede taal werd en gebruikt mocht worden in het oosten en zuiden, ten nadele van het Oekraïens (p. 187). De keuze tussen Rusland en de EU was moeilijk: 21% van de export ging naar Rusland, 22% naar de EU, maar Rusland dreigde met importverbod toen Oekraïne in november 2013 voor de EU wou kiezen. Janoekovitsj tekende het verdrag dus niet en vanaf 24 november 2013 kwamen er massale demonstraties op Euromaidan. In februari 2014 ont-aardden die in geweld, waarbij meer dan 75 burgers werden doodgeschoten. Het parlement zette Janoekovitsj af. Blijkbaar had die ook de schatkist leeggeroofd. Hij vluchtte naar Rusland (p. 187-199).

De auteur onderbreekt dan zijn chronologisch overzicht om stil te staan bij de vraag of er één Oekraïne bestaat of twee. Ten westen van de Dnjepr is er een sterk Oekraïens nationaal bewustzijn en kijkt men naar de EU, ten oosten en in het zuiden is dat veel minder en is men meer op Rusland georiënteerd (alleszins tot 2022). Zo loopt de scheidingslijn tussen Europa en Azië schijnbaar dwars door Oekraïne.

Na de vlucht van Janoekovitsj beweerde Moskou dat er in Kiev 'neonazi's' en 'Banderaanhangs' door een putsch aan de macht waren gekomen. Als reactie werd in februari-

maart 2014 de Krim geannexeerd, wat in een referendum goedgekeurd werd. En in april 2014 riepen de separatisten met Russische hulp de volksrepublieken Donetsk en Loegansk uit. Tegelijk hield het Russische leger massale militaire oefeningen aan de grens met Oekraïne om desnoods de Russischtaligen te beschermen tegen de 'fascisten van Kiev'. In een referendum was ook hier de bevolking voor zelfstandigheid of onafhankelijkheid. Gelukkig kwamen Charkov en Odessa niet in opstand. De meeste mensen in Oost-Oekraïne houden niet van Kiev, maar ze geven wel de voorkeur aan het voortbestaan van één Oekraïense staat boven een fusie met Moskou (p. 220-225).

In mei 2014 werd Petro Porosjenko met 55% president gekozen, ook in het oosten. Hij ondertekende het associatieverdrag met de EU, tot ongenoegen van Rusland. Op 17 juli 2014 werd de vlucht MH17 neergeschoten door rebellen met een Russische Boek-raket. Gevolg: 298 doden! Rusland ontkende en blijft alles ontkennen. Ondanks de akkoorden van Minsk bleef men vechten in de Donbas met als balans in 2022: 14.000 doden en 2,5 miljoen vluchtelingen.

Het boek eindigt helaas al in januari 2017 met het aantreden van Trump. Hopelijk vindt de auteur de tijd om in een volgende uitgave de periode 2017-2022 en de huidige oorlog eraan toe te voegen.

Beoordeling

Jansen heeft een bijzonder degelijke Oekraïense geschiedenis geschreven vanaf de oudheid tot nu, met de nadruk op de 20ste en 21ste eeuw. Hij is zeer goed op de hoogte van de cultuur, godsdienst, economie en van de Joden in Oekraïne.

Hij heeft er nuttige kaarten bijgevoegd, een lijst met geografische namen en hun ligging, een personenregister en een zeer uitvoerige chronologie. Aanbevolen lectuur voor al wie de huidige oorlog wil begrijpen.

Petro Porosjenko

Jef Abbeel

Don Croonenberg, Zelensky. De clown tegen de tsaar, Uitg. Willems/Doorbraak, Noorderwijk, 2022, 180 p.

Volodymyr (Oekraïens voor Vladimir) Zelensky (°1978) is sinds april 2019 de eerste president met een achtergrond van komediant. Reagan had een verleden als filmacteur en deed het

uiteindelijk verre van slecht als president van 1981 tot 1989. Miljoenen Russen kennen Zelensky, omdat zijn producties ook op de Russische tv kwamen. In zijn satires had hij veel kritiek op de corruptie in zijn land, dat hierin bijna even hoog scoort als Rusland. In 2019 versloeg hij de zittende president Porosjenko, tevens de rijkste oligarch, met 73% tegen 27%. Zelensky werd toen beschuldigd van banden met oligarch Ihor Kolomosjki, ex-eigenaar van Privatbank, maar dat had weinig invloed op de uitslag. Hij kreeg al snel ruzie met Poetin, omdat hij drie pro-Russische tv-zenders van Viktor Medvedtsjoek, vriend van Poetin, uit de lucht had gehaald en beslag liet leggen op diverse bezittingen van die man. Zo had Poetin al een eerste reden om hem van de troon te stoten.

Zelensky werd geboren in 1978 in Kryvy Rih, een Russischtalige industriestad op 300 km ten zuidoosten van Kiev. Zijn ouders zijn Joden: de vader is hoogleraar, de moeder ingenieur. Tijdens de Holocaust kwamen drie broers van zijn grootvader om (p. 27). In de jaren 80 woonde het gezin vier jaar in Mongolië, waar zijn vader een hoge functie had. Tijdens en na zijn studies rechten werd hij komediant. Tussen 1998 en 2003 woonde hij in Moskou en kwam daar veel op tv. In 2003 trouwde hij met zijn eerste liefde, Olena Kiyashko, leeftijdsgenote en uit dezelfde stad afkomstig. In 2004 werd hun dochter Aleksandra geboren en in 2013 hun zoon Kyrylo. In 2006 won hij de Oekraïense versie van 'Dancing with the Stars'. In 2015 weerde het Oekraïense ministerie van Cultuur voortaan Russische artiesten en kunstenaars. Zelensky keurde dat af.

Eind 2013 begonnen de protesten op het Maidanplein tegen president Janoekovitsj, omdat die weigerde het verdrag met de EU te tekenen. In februari 2014 vielen er zelfs 120 doden bij de betogingen. Janoekovitsj vluchtte naar Rusland. Poetin beschouwde dit als een staatsgreep (p. 44-47). In mei 2014 werd Porosjenko de nieuwe president. Maar in 2019 werd hij verrassend verslagen door Zelensky. Het Kremlin was niet blij, sprak zeer negatief over hem en Poetin weigerde hem te feliciteren. Toen stationeerde hij al tienduizenden soldaten aan de grens (p. 59). De vraag was nu of de nieuwe president als 'dienaar van het volk' de broodnodige politieke en economische hervormingen zou doorvoeren. Dat bleek moeilijk te zijn. Hij bezocht wel tientallen Westerse landen om de economische banden te versterken.

Hij kreeg veel kritiek omdat hij vrienden zonder ervaring, soms ook acteurs, op belangrijke posten zette. Hij had vele plannen: het kiesstelsel aanpassen, de corruptie bestrijden, de landbouw hervormen, de komst van buitenlandse bedrijven aanmoedigen, de braindrain indammen, de slechte wegen verbeteren, abortus en prostitutie legaliseren (p. 70). Er kwamen meer buitenlandse bedrijven, maar het parlement stemde tegen een verandering van

het kiesstelsel en ook in de strijd tegen corruptie en tegen de oligarchen was zijn succes beperkt (p. 73-76, 87-88, 103). Bij de parlamentsverkiezingen van juli 2019 haalde zijn partij 43% van de stemmen, wat goed was voor 60% van de zetels (p. 80).

Begin 2021 vaardigde hij een decreet uit om de Krim te bevrijden. Uiteraard waren de Russen weer woedend. Toen zou Poetin al gedacht hebben aan een aanval op Oekraïne (p. 83-84). De auteur vermeldt hier geen precieze bron. In oktober 2021 bleek uit de Pandora Papers dat ook Zelensky bedrijven had op de Britse Maagdeneilanden en op Cyprus, naast huizen in Oekraïne en een villa in Italië (p. 85). Zijn tv-optredens hadden dus goed gereundeerd. Hij werkte fel op de zenuwen van Poetin door zijn inspanningen om lid te worden van de NAVO en van de EU, door in Oekraïne de restanten van het communisme te bannen (monumenten, straatnamen, symbolen), door op Facebook te zetten dat Oekraïne en Rusland slechts één ding gemeen hebben: een grenslijn van 2.000 km.

Grote zorgen had hij met de separatisten in de Donbas, een gebied van 50.000 km², zo groot als Nederland en Vlaanderen samen. Hij kreeg kritiek omdat hij gevangenen ruilde met Rusland, o.a. een getuige van de MH17-ramp, waarbij de 298 inzittenden allemaal neergeschoten werden door de opstandelingen en ook leden van de oproerpolitie die moorden hadden begaan. En ook omdat hij aanklagers ontsloeg die wilden bewijzen dat de Russische regering betrokken was bij de ramp. Ook zijn strijd tegen corona stuitte op veel lokale weerstand: men wou niet weten van het sluiten van bedrijven en van andere lockdownmaatregelen. Hij kreeg ook niet voldoende vaccins en weigerde de Russische, wat veel inwoners hem kwalijk namen. Gevolg: op het einde van 2021 steunde nog slechts 25% hem i.p.v. de 73% van 2019 (p. 103-105).

In januari 2022 waarschuwden Biden, Blinken en de NAVO Zelensky dat Rusland ging binnenvallen, maar hij bleef ontkennen. Op 24 februari viel Poetin dan aan, zagezegd om Russische burgers in Oekraïne te beschermen en om het 'neonazistisch' regime te ontmantelen. En opnieuw eiste hij dat het nooit lid mocht worden van de NAVO, die zich tegen de afspraken van 1990 in wel had uitgebreid tot aan de Russische grens (p. 111-114). Op 26 februari stelden de VSA dan voor om Zelensky naar een veiliger plek te brengen, omdat de Wagner Group en Tsjetsjeense huurlingen hem wilden vermoorden, maar hij bleef bij zijn volk. Op 16 maart riep hij het Amerikaans Congres op om nog meer te doen om Rusland te stoppen. En het Internationaal Gerechtshof in Den Haag beval Rusland de oorlog onmiddellijk te stoppen en zei dat het geen geldige reden had om hem te beginnen (p. 130-147).

De auteur vergelijkt de vastberadenheid van Zelensky met die van Churchill in juni 1940 (*"We shall never surrender"*) en met De Gaulle in mei 1940. Hij dwingt nu overal respect af en is momenteel de prominentste politicus van Europa. Maar het Russische leger is vijf keer groter en heeft nog twee miljoen reservisten: de kans dat Oekraïne wint is dus erg klein (p. 174-175).

Beoordeling

Croonenberg heeft een vlot leesbare biografie geschreven van een man die dankzij Poetin dagelijks de wereldpers haalt en eindeloos veel supporters heeft. Er staan ook enkele mooie toespraken in. Het is geen wetenschappelijke biografie met voetnoten en verwijzingen naar andere bronnen. De auteur lijkt eraan te twijfelen (p. 112-114) of de Amerikanen in februari 1990 wel beloofd hebben om de NAVO niet uit te breiden richting Rusland. Hij kan deze bron raadplegen die bevestigt dat Baker het toen beloofd heeft aan Gorbatsjov en Sjevardnadze. Het staat te lezen in Joshua Itzkowitz Shifrinsons 'Deal or no deal. The end of the Cold War and the US offer to limit Nato expansion', in 'International Security', vol. 40, no. 4, Spring 2016, p. 30: "... that NATO forces would not move eastward" en "... that there would be no extension of NATO one inch into the east if Germany reunified within NATO".

En de Wolfowitz-Doctrine van 1992 had hij uitbreider mogen uitleggen (p. 113). Die zei dat de VSA de enige overblijvende wereldmacht waren na de instorting van de SU en het einde van de Koude Oorlog en dat hun eerste doel moest zijn de heropstanding van een nieuwe concurrent te voorkomen.

Nog een detail: op p. 27 geeft hij de indruk dat de grootvader van Zelensky vermoord werd door de nazi's, maar het waren zijn drie broers. Het kaartje achteraan bevat te weinig plaatsnamen: enkel Kiev, Loegansk, Donetsk en de Krim. Dat hadden er veel meer moeten zijn. Maar het boek is zeer welgekomen om de man te begrijpen die we dagelijks op tv en in andere media zien.

Jef Abbeel

Serhi Roedenko, *Zelensky. De biografie*, Uitg. Atlas Contact, Amsterdam/Uitg.VBK, Antwerpen, 2022, 221 p.

De auteur van deze 'biografie' is een Oekraïense journalist, tv-presentator en medewerker van *Deutsche Welle*. Eerder schreef hij al boeken over andere Oekraïense politici: Joesjtsjenko, Janoekovitsj en Timosjenko. Dit boek verschijnt in 16 talen en het is eerder een overzicht van de politieke gebeurtenissen van de laatste twintig jaar dan een 'biografie'. Daarvoor kun je beter terecht bij het boek van Don Croonenberg.

Het begint met de Russische inval van 24 februari, een invasie waarin de president niet wou geloven, ondanks

de Amerikaanse en Britse waarschuwingen. Zelensky wou Kiev ook niet verlaten, ondanks het Amerikaanse aanbod en ondanks tien moordpogingen (p. 12). Voor het eerst werden alle Oekraïners verenigd tegen een buitenlandse agressor. De auteur spreekt al van een overwinning (p. 13), maar zo ver is het helaas nog lang niet.

In 2019 won Zelensky onverwacht de presidentsverkiezingen met 73% tegen 24% voor zittend president Porosjenko. Trump feliciteerde hem, Poetin niet. Het voorafgaand debat in het stadion van Kiev werd bijgewoond door 20.000 toeschouwers en uitgezonden op 150 tv-zenders. Zelensky deed wat Macron hem had voorgedaan: hij hoorde niet bij een landelijke partij en blies heel het systeem op. Bij de parlementsverkiezingen van 21 juli 2019 haalde zijn partij 'Dienaar van het Volk' verrassend 43% of de meerderheid van de zetels. Vele verkozenen waren laag opgeleid en vatbaar voor steekpenningen (p. 35).

Pas op p. 49 vernemen we terloops dat Zelensky in 1978 geboren werd in Kryvy Rih, een industriestad van ijzererts en staal (nu van Arcelor Mittal). Zijn grootvader diende tijdens de oorlog in het Rode Leger tegen de nazi's. Eén van zijn eerste problemen was het beëindigen van de oorlog in de Donbas (2014-2022). Daarvoor kwamen Zelensky, Merkel, Macron en Poetin bij elkaar in Parijs in december 2019. Helaas zonder resultaat. Poetin bleef doen alsof Rusland er niets mee te maken had: "Nas tam njet/Wij zijn daar niet".

Een ander probleem was het ontslag van topmedewerkers, die al snel niet meer geloofden in de president. Tussendoor krijgen we veel informatie over de prestaties van Zelensky als acteur. Daar bewees hij al begaafd te zijn en in team te kunnen werken. Bij zijn verkiezingsbeloftes hoorde ook: geen vriendjespolitiek, maar competente mensen. Toch deelde hij hoge functies uit aan vrienden. Zo werd de familie Porosjenko opgevolgd door de familie Zelensky of beter gezegd: door zijn vrienden uit de showwereld. De schrijver noemt ook hun namen en hun functies (p. 88-91). Hij veranderde Oekraïne weinig of niet: de oligarchen Kolomojsky, Achmetov en Pintsjoek bleven machtig, de omkoperij verdween niet, corrupte ambtenaren bleven op hun post, parlementsleden van zijn partij werden beschuldigd van het aannemen van steekpenningen. Toen zijn topmedewerker Serhi Sjefir de invloed van de oligarchen wilde indammen, werd zijn auto beschoten (september 2021). De aanslagplegers en hun opdrachtgevers zijn nog niet opgespoord (p. 115-116). Mogelijk omdat Zelensky, dankzij Kolomojsky, was opgegroeid tot megaster en van hem vele miljoenen had gekregen via offshorebedrijven, wat aan het licht kwam in de Pandora Papers (p. 119). Maar Zelensky gaf de door Porosjenko genationaliseerde Privatbank niet terug aan Kolomojsky.

Tijdens de kiescampagne werd Zelensky ook beschuldigd van drugsverslaving, iets wat Poetin herhaalde na zijn inval. Maar er is nooit een bewijs geweest. Zoals er ook geen bewijs bestaat dat oligarch Achmetov met Russische hulp een staatsgreep voorbereidde, wat Zelensky beweerde in 2021 (p. 196-197). Het boek vertelt ook over de spanningen tussen Zelensky en de Tsjetsjeense leider Kadyrov, wiens mannen een aanslag wilden plegen op Zelensky (p. 92-95).

Het laatste hoofdstuk beschrijft de Russische oorlogsmisdaden in Boetsja: meer dan 300 mensen liggen er in massagraven, meisjes werden er verkracht voor de ogen van hun ouders. Het leek wel of de jaren 30 terug waren met de Holodomor (uitroeien door hongersnood) en het liquideren van Oekraïense intelligentsia. In dit hoofdstuk en in de epiloog toont Roedenko wel veel respect voor Zelensky (p. 198-206). Het boek eindigt op 17 april 2022.

Beoordeling

Dit boek is dus geen biografie, hoogstens een politieke. Het gaat vooral over de Oekraïense politiek en showbusiness van deze eeuw, de intriges in de politiek en de voornaamste personages in beide. De auteur is kritisch, ook voor Zelensky: "Hij wist niet hoe de staatsinstellingen werken" (p.59) en "Hij was erg zwak in zowel economie als staatsbestuur" (p. 68-69). En minister worden kan ook via het bed (p. 35). Roedenko toont dat de situatie in Oekraïne veel ingewikkelder was en is dan wij hier vermoeden, dat de zwakke regeringen niet veel presteerden en soms maar één jaar aanbleven en dat de ministers vaak banden hadden met de oligarchen. Het gaat er dikwijls onbeleefd aan toe en de rijkdom aan scheldwoorden is er groot.

Het boek staat ook vol met voor ons onbekende eigennamen uit de politiek en de showwereld. Gelukkig vind je achteraan een verklarende namenlijst. Een kaart met de plaatsnamen ontbreekt. De volgorde van de 38 hoofdstukjes is niet chronologisch, maar eerder rommelig. De auteur spreekt geregeld over de overwinning van zijn land op de Russen: dat is erg voorbarig. Het voetbalstadion in Kiev heet 'Olympisch' (p. 20-21, 129), hoewel er nooit Olympische Spelen hebben plaatsgevonden, wel een EK voetbal. De voetnoten zijn afkomstig van de vertalers, maar ze zijn zeer nuttig. Die vertaling is blijkbaar niet uit het Oekraïens, maar uit het Frans, want op p. 214 en 221 staat in de namenlijst bij de dames nog 'née' i.p.v. 'geboren'. Samengevat: het boek zou beter heten: 'Een kritisch beeld van de Oekraïense politiek' en zeker niet 'De biografie'.

Jef Abbeel

Noud Bles e.a., *Oekraïne: hoog op de zuil van vrijheid. Achtergronden, geschiedenis en literatuur*, Uitg. Aspekt, Soesterberg, 2022, 211 p.

In deze bundel belichten 17 auteurs in 24 hoofdstukjes verschillende facetten uit de geschiedenis van Oekraïne. De titel verwijst naar 'Vrouwe Ukraina', die sinds 2001 in Kiev boven op de onafhankelijkheidszuil op het

Maidanplein staat. Enkele thema's zijn: de Holodomor (vernietiging door uithongering), de nazisymptieën bij nationalisten in de jaren 30 en 40 – die dan wel in Duitse concentratiekampen werden gestopt en later door Russen vergiftigd werden –, de collaboratie van de Krimtataren in 1941-1944, het historische wantrouwen tussen Russen en Oekraïners en de orthodoxe kerk in Rusland en Oekraïne.

Het standpunt van de orthodoxe kerken in de huidige oorlog

Patriarch Kirill van de Russisch-orthodoxe Kerk kiest openlijk de kant van Poetin in de strijd tegen 'de macht van het kwaad'; de metropoliet van Kiev noemt de Russische inval een 'broedermoord'. Ook elders in de wereld veroordelen de orthodoxe kerken de inval (p. 43).

WO I en de Holodomor

WO I was tragisch voor Oekraïne: Oekraïners streden in het Russische leger tegen Oekraïners in het leger van Oostenrijk-Hongarije. Toen de Russen Galicië veroverden, ontvoerden ze de Oekraïense bisschop naar Rusland en russificeerden ze de streek. Van 1917 tot 1921 was het permanent oorlog. Toen het Rode Leger uiteindelijk Oekraïne veroverde, werd het Russisch opgelegd en alles onteigend. Oekraïense leiders weken uit naar West-Europa, maar ze werden vermoord op vraag van Stalin, die vanaf 1930 ook de Oekraïense elite liquideerde op beschuldiging van 'bourgeois-nationalisme' (p. 56-57). Vervolgens lanceerde hij zijn Holodomor. Controleurs doorzochten de huizen tot onder de vloer en namen alle graan en voedsel mee. Duizenden dorpen werden van de kaart geveegd, er vielen miljoenen doden. Enkele overlevenden getuigen: ze leefden van bladeren van de bomen. Kannibalisme was wijd verspreid. Koelakken, in feite eerder arme boeren, werden met hun gezin naar Siberië gedeporteerd (p. 60-71).

Oekraïne onafhankelijk

In 1991 verklaarde Oekraïne zich onafhankelijk tegen de zin van ... de VSA: Bush senior kwam zelf naar Kiev om dat te zeggen (p. 105).

Net als in Rusland werden ook in Oekraïne de bedrijven geprivatiseerd, waardoor de oligarchen ontstonden. Zij kochten de aandelen van de andere burgers op voor een prijsje.

In 1991, 1994 en 1997 erkende Rusland de grenzen van Oekraïne, in ruil voor de inlevering van de kernwapens. Ook dat was een vraag van de VSA: ze gaven er zelfs 700 miljoen dollar voor, én veiligheidsgaranties (p. 110-112).

De bevolking van de Krim sprak zich in 1995 wel uit voor aansluiting bij Rusland, maar Oekraïne negeerde dat.

In Oekraïne veranderde er weinig aan de top: communistische partijchefs bleven aan de macht, ook in de bedrijven. President Koetsjma en de oligarchen overheersten het land, de

armoede nam toe. Gevolg: miljoenen Oekraïners emigreerden en gingen werken in Polen en andere landen.

Vanaf 2000 ging het beter en kwam er een groei van 6 tot 12% in 2007. De crisis van 2008 zorgde dan weer voor grote werkloosheid.

Oekraïne had veel potentieel met zijn graan, voedingsmiddelen, mineralen en ertsen, maar de handelsbalans bleef toch negatief vanaf 2009.

Omdat president Joesjtsjenko (2005-2010) te westers was, verhoogde Poetin de gasprijs van 50 naar 230 dollar per 1.000 m³. Oost- en West-Oekraïne groeiden verder uit elkaar (p. 100).

In 2010 won Janoekovitsj de verkiezingen. Zijn premier was een Rus uit de Donbas: Mykola Azarov, geboren in Kaloega (ten zuidwesten van Moskou) en enkel Russischtalig. Janoekovitsj maakte het Russisch weer de tweede landstaal, op gelijke voet met het Oekraïens.

Poetins expansiedrang

In 2014 viel Rusland binnen op de Krim en in de Donbas, zogezegd "uit zelfverdediging tegen de fascistische staatsgreep van Maidan". Rusland, de VSA, Groot-Brittannië, Frankrijk en China waren vergeten dat ze de veiligheid en integriteit zouden garanderen. De Oekraïners voelden zich bedrogen. Ook in 2022 bleek dat de afspraken van Boedapest (1994) waardeeloos waren. Brzezinski had toen al voorspeld: "Zonder Oekraïne is Rusland geen imperium" (p. 114-115).

Naast imperialistische, speelden ook economische motieven een rol bij Poetins inval: Oekraïne bezit veel grondstoffen, zeldzame aardmetalen, landbouwproducten en havens. De gas- en olievelden in de Zwarte Zee en in de Zee van Azov bezit Poetin al sinds de inname van de Krim (p. 117-123).

Literaire bijdragen

Het laatste deel is literair: het volkslied uit 1863 ("Oekraïne is nog niet dood"), de vertaling van een kortverhaal van Andri Ljoebka, vijf mooie gedichten van Noud Bles over zijn reis door Oekraïne in 2006, een sprookje uit Marioepol, een gedicht over de oorlog in de Donbas, een overzicht van de weinige in het Nederlands vertaalde Oekraïense schrijvers en schrijfsters en van Nederlandse schrijvers over Oekraïne en ten slotte een portret van Taras Sjevtsjenko, de nationale dichter en schrijver.

Beoordeling

Deze bundel belicht Oekraïne vanuit verschillende oogpunten: geschiedenis, politiek, godsdienst, economie, economische motieven voor de oorlog van 2022 en wat eerder uitzonder-

lijk is: ook veel literatuur (p. 125-206). Aan afwisseling is er geen gebrek. Het meest onthullend was voor mij het hoofdstuk over de economische motieven voor de oorlog: de zeldzame aardmetalen en ertsen. Er wordt niet uitgelegd waarom de welvaart dan niet groter is.

De chronologische volgorde ontbreekt helaas: de huidige oorlog komt aan bod vóór WO I. Een kaart ontbreekt: de lezer wordt verondersteld te weten waar Tannenberg, de Mazurische meren etc. liggen. Maar de vele hoofdstukken zijn vlot en aangenaam leesbaar geschreven.

Jef Abbeel

Historische weetjes: wist je dat ...

... de Nederlandse driekleur een voorloper heeft gekend met banen van oranje, wit en blauw?

Deze Prinsenvlag werd in 1579, bij het sluiten van de Unie van Utrecht, als officiële vlag van de deelnemende gewesten gekozen. Dat de Nederlanders spreken van '(o)ranje-blanje-bleu' wijst op een Franse herkomst: wit en blauw waren de zogenaamde livreekleuren van het Prinsdom Orange, waaraan Willem van Oranje zijn titel dankt, en het oranje is rechtstreeks van de naam afgeleid. De oranje baan werd gaandeweg vervangen door een rode. Er bestaat geen eensgezindheid over de precieze reden, maar de keuze was vrij zeker politiek geïnspireerd. Een mooie maar minder waarschijnlijke uitleg is dat rood op zee beter zichtbaar is dan oranje.

Nog een extra weetje: tot de 11de eeuw kende onze taal geen woord voor de kleur oranje. Onze voorouders spraken van 'rood' of 'geel' om planten en dieren te beschrijven die in onze ogen oranje zijn. Pas met de intrede van de sinaasappel en het Spaanse woord daarvoor, *naranja*, sloop 'oranje' het Nederlands binnen.

Moed & Tegenspoed

Edward De Maesschalck, *Moed & tegenspoed. Edelvrouwen in de Bourgondische tijd*, Uitg. Sterck & De Vreese, Gorredijk, 303 p.

Moed en Tegenspoed is een boek geschreven in opdracht, meer bepaald door toedoen van historica Katrien De Vreese (afstudeerjaar 1984), die nu mede-uitgever is van de Vlaamse-Nederlandse uitgeverij Sterck & De Vreese. Ze heeft alle vroegere boeken over de geschiedenis der Nederlanden (van De Graven tot Het Strijdtoneel) door Edward De Maesschalck begeleid en wist dat de auteur een bijzondere belangstelling koesterde voor vrouwenfiguren. Die heeft er diep over nagedacht en kwam tot de conclusie dat uitgerekend in de Bourgondische periode de vrouw het meest aan reputatie heeft ingeboet. Het is bekend dat vrouwen in de middeleeuwen geregeld macht uitoefenden, hetzij als vorstin of als abdis, maar na 1500 is dat steeds minder het geval. Er zijn nog wel uitstekende regentessen, maar die regeren altijd in naam van een man, zoals Margaretha van Oostenrijk (namens haar neef, Karel V) of Maria van Hongarije (namens haar broer Karel V) of Margaretha van Parma (namens haar halfbroer Filips II). Tegelijkertijd blijkt overduidelijk dat vorstinnen die echt willen regeren geen kans meer krijgen, zoals Jacoba van Beieren (in Holland, Zeeland en Henegouwen) of Johanna de Waanzinnige (in Castilië).

Als we die 15de eeuw verder ontleden, blijkt bovendien dat de verhalen van de hoofse liefde, waarin edelvrouwen worden vereerd, voorgoed begraven worden. In allerlei geschriften wordt met vrouwen – ook edelvrouwen – steeds meer de spot gedreven, zoals in het grappenboek van Filips de Goede: de *“Cent nouvelles nouvelles”* (1462). Filips' echtgenote, Isabella van Portugal, kon er niet om lachen en liet speciaal een vrouwvriendelijk boek uit het Catalaans naar het Frans vertalen (*Triomphe des Dames*) en aan haar echtgenoot aanbieden. Daarmee schaarde ze zich in het rijtje van vrouwen die strijd voerden voor meer respect en waardigheid, een strijd die van start ging in 1400 met de geschriften van Christine de Pisan. Het is vast geen toeval dat niet lang na het gore grappenboek ook het vreselijkste anti-feministische geschrift ooit het daglicht zag: *De Heksenhamer* (1486), waarin alle vrouwen worden voorgesteld als potentiële heksen, meteen het begin van de heksenwaan, die duizenden vrouwen op de brandstapel bracht.

Wat was er toch in die vermaledijde 15de eeuw gebeurd dat de vrouwen steeds meer door het slijk werden gesleurd? De oplossing van dit vraagstuk wordt door niemand minder dan Christine de Pisan neergeschreven in haar "La Cité des Dames" uit 1404:

"Mannen houden vol dat het verstand van een vrouw maar een klein bevattingsvermogen heeft. Welnu, het tegenovergestelde is waar. Ik zeg je dat, als het de gewoonte was om meisjes naar school te sturen en men hen daarna wetenschappen liet studeren, zoals men dat doet met jongens, dat zij dit even volmaakt zouden leren en de moeilijke dingen van alle kunsten en wetenschappen zouden begrijpen, zoals jongens dat doen. Vrouwen hebben een lichaam dat kwetsbaarder is dan dat van mannen, zwakker en minder geschikt voor het verrichten van bepaalde taken, maar juist daarom is hun denkvermogen meer bevrijd en scherper gericht op datgene waarop ze zich toeleppen."

Christine de Pisan

De sleutel van de oplossing ligt in de opkomst van de universiteiten, waarin theologen steunen op de bijbel om de mindere positie van de vrouwen te bevestigen, en waarin juristen zich beroepen op het herontdekte Romeinse recht en het canoniek recht om die positie van de vrouw verder te ondergraven. Het is bekend dat vrouwen niet mochten studeren aan de universiteit. Niemand stelde zich daar vragen over: het was gewoon zo! De gevolgen bleven niet uit. Religieus geïnspireerde en bevolgen vrouwen konden in de dertiende eeuw nog excelleren als mystica (zoals Hadewijch), waarbij ze de theologische kennis handig passeerden om zich rechtstreeks tot God te wenden, maar vanaf 1400 werd dat door de heren professoren niet langer geduld. Het bekendste slachtoffer hiervan was Jeanne d'Arc, die zich rechtstreeks op God en alle heiligen beriep voor haar zending, wat door haar rechters (allen doctores van de Parijse universiteit) niet werd aanvaard. Dat blijkt overduidelijk uit haar proces in 1431:

"Jeanne pochte en pocht op aanmatigende en onbesuisde wijze dat ze de toekomst kent en gebeurtenissen uit het verleden heeft voorspeld, maar ook gebeurtenissen in het heden die geheim of verborgen zijn. Zodoende kent ze zichzelf – een eenvoudige, ongeschoolde vrouw – toe wat alleen goddelijke schepselen toebehoort. (...) Als ze zich nederig betoont en zich wil beteren, zoals een goede en vrome christen betaamt, zijn de geestelijken bereid zich met mededogen en liefde voor haar verlossing in te zetten. Maar als ze volhardt in haar denkbeelden, uit trots en hoogmoed, en ervan uitgaat dat ze over geloofsvragen meer weet dan de doctoren en geleerden, brengt ze zichzelf in groot gevaar."

Om deze hypothese te ondersteunen schreef de auteur tien biografieën van belangrijke edelvrouwen, zowel bekende als minder bekende. In het laatste rijtje past bijvoorbeeld Guigone

de Salins, de echtgenote van Nicolas Rolin, die de ware stichtster was van de Hospices de Beaune, vandaag werelderfgoed. Terwijl bij aanvang van de 15de eeuw vrouwen nog uiterst belangrijke taken verrichten, komt de machteloosheid van edelvrouwen steeds meer op de voorgrond. De tien biografieën worden afgewisseld met een reeks hoofdstukjes over prangende problemen die meer inzicht geven in de achtergronden van deze evolutie, zoals bastaards, hoofse liefde, zienersessen, monialen en begijnen, de opkomst van de heksenwaan en het belang van uiterlijk vertoon. Op het einde probeert een slothoofdstuk de hypothese verder uit te klaren.

De stroming tegen de vrouwen was niet enkel een zaak van vrouwen alleen, maar af en toe ook van mannen, zoals Cornelius Agrippa van Nettesheim, die in 1509 een huldeboek opdroeg aan regentes Margaretha van Oostenrijk (*Declamatio de nobilitate et praecellentia foemini sexus*). Op zeker ogenblik barst Agrippa uit in een lofzang zonder weerga op de vrouw:

"In den beginne maakte God de mens naar zijn gelijkenis, zowel man als vrouw. Het ware onderscheid bestond gewoon in de verschillende positie van de lichaamsdelen die nodig waren voor de voortplanting. Zowel man als vrouw begiftigde hij onpartijdig met dezelfde ziel, waarbij de vrouw over hetzelfde vermogen beschikte van geest, verstand en spraak als de man en evengoed met hem streefde naar het eeuwige geluk en de hemelse glorie, waar geen onderscheid van sekse bestaat. (...) De vrouw was het laatste werk van God en werd op de wereld gezet als een koningin in haar paleis met het paradijs als haar landgoed, dat op voorhand was klaargemaakt om haar te ontvangen en te onderhouden, terwijl de man eerder leek op haar voorbode en begeleider. Daarom dient elk schepsel liefde, respect en eer te betuigen aan de vrouw, want van alle schepsels is zij de koningin, de perfectie en de glorie, (...) Wat betreft de essentie van de ziel van man en vrouw, kan er van geen enkele kant aanspraak gemaakt worden op enige superioriteit. Beide bezitten dezelfde aangeboren waarde en waardigheid, naar de afbeelding van hun schepper, van wie de straling even helder schijnt in de een als in de ander. Maar in andere aspecten overtreft de nobele en delicate vrouwelijke sekse in oneindige mate de ruwgevormde, luidruchtige mannelijke soort."

Guigone de Salins

Cornelius Agrippa van Nettesheim

Edward De Maesschalck

De geschiedenis van ...

 mdat alles een geschiedenis heeft, zelfs de toekomst, bespreken we in deze rubriek telkens een boek met als (onder)titel: De geschiedenis van ... Waarheen zo'n boek ons leidt, valt af te wachten. Vormt het onderwerp een dekmantel om het alsnog over de grote geschiedenis te hebben? Of leren we een aspect van het leven kennen waarachter we nooit zo'n interessant verhaal vermoed hadden?

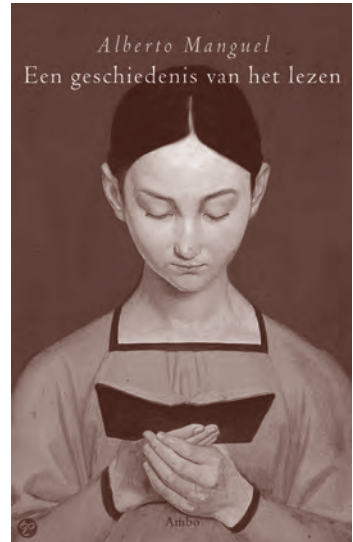
Alberto Manguel, *Een geschiedenis van het lezen*, Uitg. Ambo, 1999, 416 p.

Alberto Manguel begint *Een geschiedenis van het lezen* – wij wilden niet moeilijk doen over een lidwoord – met een persoonlijke geschiedenis van zichzelf als lezer. Uit deze inleiding blijkt meteen zijn eruditie. Hij strooit met citaten en bijzondere anekdotes. Het wordt snel duidelijk dat de auteur 'zijn' geschiedenis van het lezen op geheel eigen wijze zal brengen.

Het eerste deel van het boek heet 'De handeling van het lezen'. Hierin gaat Manguel in korte hoofdstukken na wat lezen precies is. Hoe maken onze hersenen zo'n complex proces mogelijk? Wat is de link met schrijven en herinneren? Met welk doel werden de eerste bibliotheken en scriptoria opgericht? Hoe leer je iemand lezen en welk denkkader blijkt uit de leer-methode? Hoe zijn we van het kleitablet bij het pocketboek uitgekomen?

Al deze en nog meer vragen worden beantwoord aan de hand van verhalen en illustraties, aangevuld met getuigenissen en meningen van beroemde lezers en schrijvers: Plato, Augustinus, Luther, Petrarca, Austen, Kafka ... De verschillende variatievormen van het boek krijgen we in een mooi historisch overzicht gepresenteerd, maar vaker focust de auteur enkel op de periode(s) waarin er een belangrijke evolutie plaatsvond, zoals in het hoofdstuk over onderwijs. Een enkele uiteenzetting vormt een leuke uitweiding (leest u ook zo graag in bed?), maar is niet noodzakelijk voor enig begrip van het geheel.

In het tweede deel, 'De macht van de lezer', raakt Manguel alles aan waaraan wij denken bij zo'n titel: de belangrijke positie van schrijvers in een verder ongeletterde samenleving, bibliotheken als collectief geheugen, onze drang om te catalogiseren (en dus uit te sluiten), censuur, het boek als wapen, etc. Evengoed gaat dit deel over de intellectuele glans die een boek verleent, de kunst van het vertalen en het cliché van de boekenwurm. Tot slot filosofeert de

auteur over de inhoud van het hypothetische boek *Dé geschiedenis van het lezen*. (Dat lidwoord bleek dus toch van betekenis.)

Manguels stijl is beschouwend, rijk en soms wat hoogdravend. Zijn liefde voor boeken spat van de pagina's. Hij is schrijver en journalist, geen historicus, maar onderbouwt zijn verhaal met zeer veel (literatuur)historische werken. Dat gebeurt helaas niet foutloos: zo spreekt hij al van 'Belgische' instellingen in de 18de eeuw. Andere onnauwkeurigheden zijn te wijten aan de vertaling: *'the appearance of paper in Italy'* wordt 'de uitvinding van het papier in Italië'.

Hoewel hij uitstapjes maakt naar andere culturen, zelfs tot in Japan, blijft Manguels geschiedenis grotendeels Westers en christelijk. Ook de recente geschiedenis ontbreekt. De democratisering van het (lees)onderwijs in de 20ste eeuw komt bijvoorbeeld niet aan bod. Verder niet onbelangrijk: het Engelstalige origineel, *A History of Reading*, stamt uit 1996. Alle 21ste-eeuwse ontwikkelingen op het vlak van lezen, zoals de smartphone en het e-book, ontbreken in dit werk. Manguel beschrijft nog net de opkomst van de pc, waarbij hij het computerscherm vergelijkt met een digitale papyrusrol – wij zullen alvast nooit meer op dezelfde manier door een webpagina scrollen.

Desondanks biedt *Een geschiedenis van het lezen* heel wat interessante inzichten over wat het betekent een lezer te zijn. Vooral herinnert het ons eraan dat mensen er doorheen de tijd fundamenteel andere leesgewoontes op nahielden. Een wijs man als Socrates vond boeken iets voor domme mensen. In stilte lezen was ooit bizar; een tekst allegorisch interpreteren ronduit ongehoord. Lezen hangt veel meer samen met deugd en moraal dan we misschien denken. Manguel benadrukt meermaals dat de lezer net als de schrijver een schepper van betekenis is: hij kan een tekst opzettelijk inpassen in een ideologie, zonder dat de schrijver daar vat op heeft.

Ons oordeel

Lees dit boek:

- als je van boeken, lezen en literatuur houdt;
- als je meer wil weten over de oorspronkelijke betekenis van de uitdrukking 'scripta manent, verba volant', de sibillen op het plafond van de Sixtijnse kapel, de hardnekkige associatie tussen bril en intellect en nog veel meer.

Laat dit boek links liggen:

- als je op zoek bent naar een academische, chronologische geschiedenis van het lezen waarin de auteur op de achtergrond blijft;
- als je een diepgaande analyse wil van de manier waarop geletterdheid de loop van de geschiedenis heeft veranderd.

Tentoonstelling over Royals & Trains

Train World is het museum van de NMBS in het station van Schaarbeek. Het organiseert nu de tijdelijke expo Royals & Trains. Deze stelt de unieke band centraal van de Belgische koninklijke familie met de spoorwereld. Koning Filip verleende er trouwens zijn steun aan en kwam de tentoonstelling zelf openen.

De expo staat opgesteld doorheen de vaste collectie van het museum. Ze is opgebouwd rond zes hoofdthema's. Het eerste onderdeel zijn de koninklijke treinen. De NMBS bezit er zes van. Er staan er vijf van opgesteld. Ze zijn alleen van buiten te bekijken om ze te beschermen. De drie oudste dateren van het begin van de twintigste eeuw. Niet alleen treinen, ook een koninklijke berline uit 1901 is te bewonderen. Deze koets werd bijvoorbeeld gebruikt bij koninklijke huwelijken.

De koninklijke rijtuigen tonen het comfort waarmee de royals hun verplaatsingen maakten. Dit groeide naarmate de techniek vorderde. In 1991 werd het laatste koninklijke rijtuig na decennia trouwe dienst definitief buiten dienst gesteld. Tegenwoordig wordt er gereisd per wagen of per vliegtuig.

Inhuldigen is het volgende hoofdthema. Leopold I huldigde in 1835 de eerste Belgische spoorlijn tussen Brussel en Mechelen in. Hij was met zijn opvolger Leopold II de stuwende kracht achter de uitbouw van het Belgische spoorwegennet. Boudewijn huldigde in 1952 de Brusselse Noord-Zuidverbinding in. Meer recent opende Filip het station Luik-Guillemins.

Opmerkelijk is het deel over koninklijke stations en koninklijke salons. In Laken was er een apart station voor de koninklijke familie. Het gebouw bestaat nog steeds. In Brussel Centraal is het fraai ingerichte koninklijke salon bewaard gebleven. Plannen voor een ondergronds treinstation onder

Affiche van de expo met koning Albert en koningin Elisabeth

het paleis te Laken bleven onafgewerkt. Een tunnel en een deel van het ontvangstgebouw zijn tegenwoordig de restanten.

Koninklijke huwelijken en begrafenissen komen ook aan bod. Zo maakten koninklijke koppels hun traditionele Blijde Intredes per trein. Er is ook de begrafenistrein voor koningin Astrid terug naar België na haar overlijden in Küsnacht. Internationale reizen en staatsbezoeken zijn talrijk geweest. Zo reisden Albert I en Elisabeth naar Zwitserland. Ook maakte Filip al meerdere buitenlandse reizen per trein.

Al deze interessante thema's worden getoond aan de hand van een schat aan materiaal. Fraaie fotoalbums, filmfragmenten, menukaarten en andere artefacten brengen het onderwerp zeer goed in beeld. Tegelijk verscheen het zeer fraai uitgegeven, begeleidende boek *Royals & Trains*. Rijk geïllustreerd brengt dit het uitgebreide verhaal achter 'Royals & Trains'. Kortom, we zagen een fraaie expo over een belangrijk onderwerp. Het vele vaak unieke beeldmateriaal vormt een belangrijke meerwaarde.

Koning Leopold III en koningin Astrid

'Royals and Trains' nog tot 22 januari 2023. De toegang voor deze tijdelijke expo is inbegrepen in het toegangsticket voor Train World. Voor alle praktische info: www.trainworld.be.

Sam Van Clemen

Historische weetjes: wist je dat ...

... papiergeld voor het eerst in China werd gebruikt?

De eerste bankbiljetten kwamen er eerder uit nood dan uit overtuiging. De munten waren groot en zwaar en hadden heel simpele inschriften die gemakkelijk te vervalsen waren. En omdat ze gemaakt waren van goedkope metalen als koper en ijzer hadden ze geen omsmeltwaarde. De Chinezen probeerden het met garantiebewijzen. Je leverde je munten in bij een koopman en in ruil daarvoor kreeg je een garantiebewijs. Toen de keizer zag hoe populair het garantiebewijs werd, liet hij bankbiljetten uitgeven. In China kon je voor het eerst betalen met papiergeld in de 10de eeuw. In Europa verschenen de eerste bankbiljetten pas in de 17de eeuw!

Column: Zeg ja tegen het onderwijs

 onze voormalige voorzitter Karen De Windt heeft een probleem met gezag, zo meldt ze in een leuke column, waarin ze het epos vertelt van haar overschakeling van een bureaujob met bijhorende burn-out naar het onderwijs. Dit is de eerste aflevering. Wordt vervolgd!

Februari 2020. Daar zit ik dan, bij de loopbaanbegeleiding. Na bijna negen jaar bureaujobs, heb ik geen flauw idee wat ik met mijn leven aan moet. En de loopbaanbegeleidster ook niet echt. Dat ik moeite heb met gezag, en daarom beter zelf de baas ben. En dat ik ervan hou om met mensen bezig te zijn en actief te zijn. Verder dan dat komen we niet. Ik laat al even het ballonnetje "En leerkracht dan?" op, maar daar doen we niets mee.

Juli 2020. De coronacrisis is in volle gang en het gewone leven is stilgevallen. Perfect moment om een burn-out te krijgen. Daar zit je dan, thuis, alleen, op de sofa of in bed, met droge muesli en tortelloni met geraspte kaas. De culinaire geneugten van zo'n burn-out zijn minder belangrijk dan de tijd die je ineens hebt om te denken. De grote levensvragen passeren op zo'n moment al eens de revue: Wie ben ik? Wat wil ik? WAAR GAAT DAT LEVEN NU TOCH NAARTOE?

En plots, plots ging er een lampje branden. Dat onderwijs, zou ik dat dan toch geen kans geven? Baas in mijn klas, hele dagen met kinderen omgaan. Terug naar mijn passie: geschiedenis! Begin september hakte ik de knoop door: ik zou eerst mijn educatieve master (want zo heet dat nu) halen, verspreid over twee jaar. En daar stond ik dan, op 21 september 2020, weer in het MSI, voor mijn elfde jaar aan de universiteit. *No judgement, please.*

Al snel blijkt het dat die Educatieve Master in de Cultuurwetenschappen (vakdidactiek geschiedenis) niet van de poes is. Zelfs wanneer je hem over twee jaar spreidt, moet je gooichelen met examens, stages, vakdidactieken, deadlines, lezingen, een toets per hoofdstuk, groepswerken ... Gelukkig lieten de stages mij al snel beseffen dat ik het eindelijk gevonden had, mijn levensdoel. Wanneer twee stagemesters onafhankelijk van elkaar zeggen dat je echt rustig voor een klas staat, dan weet je dat je thuis bent. Zeker omdat ik op mijn dagelijkse kantoorjob (die ik ook nog doe, want ja, zonder geld geen boterhammekes) gekend sta voor mijn opvliend karakter.

Maar dus, terug naar die educatieve master. De praktische vakken vond ik echt handig. Zoveel geleerd. De theoretische vakken daarentegen ... Die blijken over alle educatieve masters heen een groot pijnpunt te zijn. Zo heb je het vak LIMBO 1, dat vooral uitblinkt in studenten in limbo te laten hangen. Je studeert een volledig boek. Over elk hoofdstuk moet je een toets doen, met meerkeuzevragen. Deze meerkeuzevragen zijn lekker detaillistisch. Zo van "in welk jaar gebeurde deze crisis in het onderwijs". Iets wat ik zelfs tijdens mijn studies geschiedenis niet exact moest kunnen, data ... Maar de grote teleurstelling moest dan nog komen. Wanneer je niet geslaagd was op een toets, kreeg je enkel "fail" te zien, geen cijfer, geen feedback. Licht hypocriet van een vak dat een heel hoofdstuk heeft gewijd aan de kracht en het belang van feedback.

Maar goed, dat eerste jaar ging vlot. Ondertussen had ik wel al wat studenten zien afvallen. En dan kwam jaar 2, en maakte ik kennis met LIMBO 2. Een vervolg op LIMBO 1, maar dat is het enige dat voor zich sprak. Elke maandagavond zat ik op een lezing, ik volgde extra modules en werkte me kapot, om genoeg puntjes bijeen te sprokkelen om mijn examen te mogen doen. Gelukkig had ik me op dag 1 van het academiejaar op alle lezingen ingeschreven. Studenten die dit pas in week 2 wilden doen, waren hopeloos te laat. Maar goed, ik mag me niet laten gaan hier. Anders schrijf ik een hele Tijdingen vol met de idiotie van dit vak en het feit dat je als student door de prof gemaïld wordt alsof je een dom stuk onbenul bent. Daarvoor ben ik ondertussen toch wat te oud geworden.

Ondertussen denkt u misschien "ach, ze overdrijft". Ik raad u aan om de veto van 8 mei 2022 eens open te slaan. Met titels als "Ontdek het onderwijs, begin met een burn-out?", wordt al snel duidelijk dat er iets schort aan de educatieve masters. Enorm veel studenten vallen uit. Het onderwijs heeft dringend nieuwe, gemotiveerde leerkrachten nodig. Maar als je niet met 100% overtuiging aan de educatieve master begint, is de kans groot dat je het einde niet haalt of dat je toch maar besluit je kont op een bureaustoel neer te vleien. En dat is doodjammer. Ik herhaal: ik heb veel geleerd uit de praktische vakken en de stage. Ook een vak als "psychologie van de adolescentie" vond ik onwijs interessant, net als "geschiedenis van het onderwijs". Maar er is veel ruimte voor verbetering, getuige de hoge uitval. Ik hoop dat de mensen die het programma en de vakken samenstellen, de hand in eigen boezem durven steken, en de studentenenquêtes ter harte gaan nemen.

Maar goed. Terwijl ik dit schrijf, zijn we **31 mei 2022**. Ik heb nog 2 presentaties en 1 paper te gaan, en dan ben ik hopelijk afgestudeerd. Briefje in mijn zak, tijd om het onderwijs in te stappen. Met heel veel goesting. De educatieve master heeft mij niet klein gekregen. Nu nog twee maanden proberen mijn broek niet te hard te verslijten op die bureaustoel.

Karen De Windt

Camino Historici: Keulen en Bonn

nze vaste redacteur Goedele Mafrans is een gedreven cityhopster. In coronatijd zocht ze het wat dichterbij huis en hopte ze van Keulen naar Bonn.

Op zoek naar Duitse geschiedenis in Keulen en Bonn

De luchthaven Köln-Bonn verradt het al, deze twee Duitse steden liggen niet ver van elkaar. Met de auto rijdt je op een half uur van de derde grootste stad van Duitsland naar de vroegere hoofdstad van West-Duitsland. Ideaal dus om enkele dagen te cityhoppen.

Keulen

Beginnen doen we in Keulen, groot geworden in de middeleeuwen. De bisschop van deze stad werd immers tijdens het Heilige Roomse Rijk beschouwd als Keurvorst van Keur-Keulen en mocht zo mee de Rooms-Duitse koning kiezen. Het bekendste bouwwerk van de stad is dan ook de Dom. De bouw van deze gotische kathedraal werd gestart op 15 augustus 1248, maar kwam in de 15de eeuw stil te liggen. Pas eeuwen later, in het begin van de 19 eeuw, werd op basis van de originele ontwerpen de bouw hervat om in 1880 eindelijk klaar te zijn. Het laagste gedeelte van de westelijke toren is nog steeds het origineel uit de 13de eeuw.

Aangezien de Dom van Keulen in het centrum van de stad ligt, kan je hem moeilijk missen. Wie met de trein naar Keulen spoort (van Brussel slechts 1u47min), kan de donkere torens onmiddellijk bewonderen bij het verlaten van het Hauptbahnhof. Neem zeker ook een kijkje in de schatkamer. De Keulse kerkschat bestaat immers al van de 10de eeuw. De belangrijkste schat, het beroemde schrijn met de relikwieën van de Drie Koningen, kwam eind 12de eeuw tot stand.

Behalve de kathedraal kan je in Keulen nog twaalf grote romaanse basilieken vinden. Deze werden echter bijna allemaal zwaar vernield tijdens de Tweede Wereldoorlog, net

zoals de meeste andere gebouwen in de stad. Na de oorlog probeerde men alles zo snel mogelijk terug op te bouwen. Tijdens een wandeling door de stad kom je er zeker enkele tegen. Vergeet ook zeker niet te stoppen bij het Rathaus. Dit stadhuis werd al gesticht in

Dom van Keulen

1135. De voorkant, "de Spaanse bouw" werd in 1569 opgericht. Onder het gebouw kan je het Praetorium, een ondergrondse Romeinse tempelruïne, bezoeken. Daarvoor gebruik je ingang "Kleine Budengasse". Wie zich nog meer in de Romeinse geschiedenis van de stad wil verdiepen, moet zeker het Römisch-Germanisches Museum naast de Dom binnengaan.

Sinds enkele jaren worden in de stad ook terug kleine mannetjes gespot, de zogenaamde Heinzelmännchen. Deze heerschappen zijn vooral bekend van de ballade "Die Heinzelmännchen zu Köln" van dichter August Kopisch (1799-1853). Daarin wordt verteld hoe kleine gezellen met kaboutermutsen 's nachts, als iedereen sliep, de handwerkers kwamen helpen. Op een nacht kon de vrouw van de kleermaker haar nieuwsgierigheid echter niet bedwingen en kwam stiekem uit haar bed. Sindsdien werden de mannetjes niet meer teruggezien. Tot nu dus. Geen zorgen, deze stenen kunstwerken kunnen de blikken van benieuwde mensen nu wel verdragen.

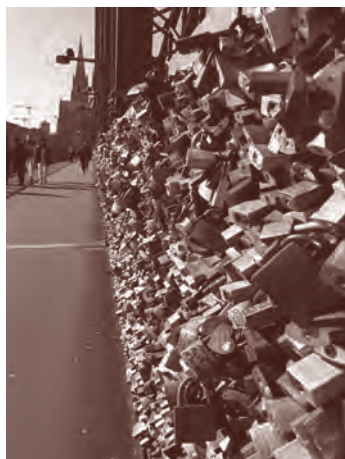
Ook een ander standbeeld kan op een tocht door deze stad aan de Rijn niet ontbreken, namelijk dat van die Maus. "Die Sendung mit der Maus" is een Duits kinderprogramma van animator Friedrich Streich, waarvan de eerste aflevering in 1971 werd uitgezonden. Naar aanleiding van het 30-jarig bestaan van deze bekende muis werd een standbeeld opgericht in Keulen. Wist je trouwens dat in 2005 de gemiddelde leeftijd van de kijker van dit kinderprogramma 39 jaar was?

Maak tijdens je bezoek aan de stad zeker ook tijd voor een stop bij een Brauhaus voor een echte Kölsch, het speciale Keulse bier van hoge gisting. Dit is trouwens de enige biersoort die door de EU wordt beschermd: het bier mag alleen Kölsch heten als het in Keulen gebrouwen is. Het krijgt dus dezelfde wettelijke bescherming als bijvoorbeeld champagne of cognac. Het wordt dan ook steeds gebrouwen volgens het Reinheitsgebot van 1516, hoewel de Keulse brouwtraditie zeker tot 873 n.C. teruggaat. Volgens dit gebod mocht bier alleen gemout gerst, water en hop bevatten. Later werd aan de lijst ook nog gist toegevoegd.

Zodra de dorstigen gelaafd zijn, kan je de trip verder zetten richting Bonn. Voor je verder rijdt, hou je zeker ook nog even halt bij de Hohenzollernbrücke. Deze bogenbrug herbergt duizenden liefdesslotjes en brengt

Heinzelmännchen

Hohenzollernbrücke

je zo naar de andere kant van de Rijn. Daar kan je genieten van een mooi panoramazicht op de oude stad als afsluiter. Wie graag een dagje even iets anders doet, kan altijd een tussenstop maken bij een van de meest bezochte attractieparken van Europa, Phantasialand.

Bonn

Maar daarna zetten we sowieso koers naar het kleinere en charmantere Bonn. Bonn was vanaf 1949 de regeringszetel van de Bondsrepubliek Duitsland (West-Duitsland). Na de Duitse hereniging verhuisden de Duitse regering en de Bondsdag in 1999 naar Berlijn. Het blijft echter een belangrijke werkplaats. Ongeveer 8.000 van de 18.000 Duitse voor de Bond werkzame ambtenaren zitten nog steeds hier en er zijn enkele Duitse ministeries met hoofdzetel in Bonn, onder meer Defensie en Landbouw. Bonn wordt daarom ook Bundesstadt genoemd.

Bonn is tevens ook de geboorteplaats van componist Ludwig van Beethoven (1770-1827). Een bezoek aan zijn geboortehuis, museum Beethovenhaus, mag dan ook zeker niet ontbreken. Daarin kan je onder andere de verschillende instrumenten terugvinden die werden uitgevonden om zijn doofheid te bestrijden. Op het Münsterplatz staat ook een reusachtig Beethovenmonument.

Een van de belangrijkste bezienswaardigheden is daarnaast het munster van Bonn. Deze kerk werd in de 11de eeuw als romaanse stiftskerk gebouwd en werd gewijd aan Cassius en Florentius, twee soldaten van het Thebaanse legioen. In de crypte kan men een schrijn van de legioensoldaten bewonderen uit 1971 van Hein Genot. Recent werd ook de kruisgang volledig gerenoveerd. Deze rond 900 gebouwde munsterkruisgang is de oudste best bewaarde van boven de Alpen en dus zeker een blik waard.

Beethovenhaus

Op een wandeling door de stad mag ook hier het stadhuis niet ontbreken. Het "Altes Rathaus", het oude stadhuis op het marktplein, werd gebouwd in 1737-1738 door architect Michael Leveilly. Naast zijn centrale ligging in het centrum en zijn voormalige functie als zetel van het gemeentebestuur is het stadhuis ook bekend door zijn vergulde trap op de markt. Deze trap is in de loop der geschiedenis herhaaldelijk het toneel geweest van grote evenementen. Ook hielden verschil-

Kruisgang van de stiftskerk

lende politici zoals Charles de Gaulle, John F. Kennedy en Michail Gorbatsjov daar hun toespraken.

Ook het Kurfürstliches Schloss, het paleis voor de keurvorst van Keulen, mag zeker niet op de tocht ontbreken. Ondertussen werd het opgenomen door de Rheinische Friedrich-Wilhelms-Universität Bonn. Dat merk je ook onmiddellijk als je in de omgeving komt. In de naastgelegen Hofgarten zijn gegarandeerd studenten aan het studeren of drankspelletjes aan het spelen, naargelang de tijd van het jaar. Ook het Poppelsdorfer Schloss is ondertussen deel van de universiteit, maar ook dit barokke gebouw in hartje Bonn is een stop waard. De meeste musea staan dan weer aan de Museumsmeile, ten zuiden van het centrum en dus iets verder wandelen.

Daarna kan je gemakkelijk verder wandelen naar de Rijn voor een bezoekje aan een biergarten, een horecagelegenheid in de openlucht waar je je eigen voedsel mag opeten en waar je heerlijk tot rust kan komen. Met een boottochtje op de rivier zit deze dubbele citytrip er dan helaas op.

Goedele Mafrans

Rathaus

De Rijn in Bonn

Historische weetjes: wist je dat ...

... de gezichten van de mensen die in je droom voorkomen je al een keer in het echt hebt gezien?

Het brein kan geen gezichten bedenken. Hetzelfde geldt voor de omgeving waarin je droom zich afspeelt. Slaap is heel belangrijk voor je lichaam, want die verwerkt de dingen die je die dag gezien, gehoord en gevoeld hebt. Je zou eerder overlijden aan slaaptekort dan aan voedseltekort. Het lichaam kan twee weken zonder eten en maar tien dagen zonder slaap.

In memoriam

Twee belangrijke Leuvense historici zijn ons in de voorbije maanden ontvallen: Raoul Bauer (1944-2022), groot kenner van de middeleeuwen, en Ernest Persoons (1937-2022), algemeen rijksarchivaris van België en kenner van de kloostergeschiedenis.

Raoul Bauer (1944-2022)

Cum tanta sit in amicitia vera perfectio

Aangezien er in de vriendschap zo'n grote ware vervolmaking is

Raoul Bauer werd geboren in Temse (25 februari 1944) en overleed in Bornem (20 mei 2022). Hij was gehuwd met Rita Van Camp en werd vader van Dominique en Mikael.

Studies

Lagere school: Broeders, Temse.

Grieks-Latijnse: St.-Jozef-Kleinseminarie St.-Niklaas.

KU Leuven: moderne geschiedenis 1962.

Licentiaat Moderne Geschiedenis (KU Leuven: promotor prof. J.A. Van Houtte)

Doctor in de Letteren (R.U. Utrecht: promotor prof. H. W. von der Dunk)

Functies

Hoogleraar Cultuurgeschiedenis aan de Hogeschool voor Wetenschap en Kunst, departement Architectuur (voorheen Hoger Architectuurinstituut Sint-Lucas Gent en Brussel)

Research Fellow KU Leuven

Mede-hoofdredacteur van *De Uil van Minerva* (cultuurhistorisch en -filosofisch tijdschrift)

Hoofdredacteur *Mens & Tijd* (historische reeks, uitgegeven door de Uitgeverij Pelckmans)

Medevoorzitter van het Maerlantcentrum (elektronische publicatie en lectuur van documenten inzake het historisch-culturele erfgoed van de Nederlanden)

Herinneringen

Een fuifbeest was Raoul aan de universiteit allerminst. Trouwens niemand van ons groepje jaargenoten. Wij reserveerden voor elkaar in de bib stoelen, om na de les plaats te hebben. Rond 16 u tikte iemand met de balpen op de tafel en verdwenen we samen voor een half

uurtje naar de Alma in de Bondgenotenlaan (thans verdwenen). Telkens zorgde iemand ervoor dat de pauze niet te lang uitliep. Want het seminariewerk moest klaar raken tegen de volgende zitting. Mijn herinneringen aan onze studietijd zijn verder eerder vaag. Net als die van verschillende jaargenoten, die ik aangeschreven heb voor meer informatie over deze periode (1962-1966). Wel herinnerden zij zich (net als ik) dat Raoul in discussies in onze stamkroeg De Munt niet veel zei, maar regelmatig tussenbeide kwam met een monkellach en rake reacties.

Bij het schrijven van dit *In memoriam* ontdekte ik dat de levensloop van Raoul en de mijne op een vreemde losse manier met elkaar verweven waren. Hoewel we altijd, samen met verschillende geestesgenoten, elk in een andere liga hebben gespeeld. Om te beginnen hadden we dezelfde promotor voor onze licentiaatsthesis: prof. J.A. Van Houtte. Raoul begon net als ik reeds in 1966 les te geven, hij op het St.-Jansberchmanscollege in Puurs. Daar heb ik een interim gedaan in de periode van het bijeenschrapen van lesuren. Veel kans dat ik hem daar opvolgde. Maar ik wist toen nog niet waar hij woonde.

In 1970 schakelde hij een versnelling hoger naar het St.-Lucas in Gent. Toen ik in 1975 verhuisde naar Sint-Amands leerde ik Raoul beter kennen. Hij woonde een dorp verder, in Puurs. Op een vraag naar informatie verwees hij naar een boek dat hij kort tevoren geschreven had: *Kleio tot leven gebracht. Levende geschiedenis in de films van Federico Fellini* (1978). Nu waren enkele vrienden en ikzelf fan van Fellini (en Ingmar Bergman). Zijn boek was exact wat we zochten. En het eerst hoofdstuk wees mij een nieuwe richting: *De geschiedeniswetenschap op een eng spoor*. Ik weet dat hij mij herhaaldelijk materiaal bezorgde en ik hem en dat we dingen samen bespraken. Maar mijn herinneringen zijn ook hier zeer vaag.

Vézelay

In 1985 las ik zijn *De geniale mislukking van de middeleeuwen* (2020, 6de druk). Dat betekende een baanbrekend nieuw geluid. Dan volgde het boek dat voor mij wel de meest blijvende impact heeft gehad: *Vézelay. Een verhaal van vrijheid en macht* (Pelckmans, 1987, herdruk 1997), resultaat van een werkelijk baanbrekende multidisciplinaire studie. Dit boek en de gesprekken met Raoul in de volgende jaren oriënteerden me beslissend naar een levenslange belangstelling in historische films voor didactisch gebruik, zowel documentaires als later speelfilms. Het werd uitgangspunt voor een ongewoon hoofdstuk in een schoolboek middeleeuwen (Fundamenten 3B, Wolters, Leuven, 1991³): *De Magdalenabasiliek te Vézelay en het middeleeuwse wereldbeeld*, later als bijlage gepubliceerd bij diverse internetartikels over de mid-

deleeuwen op Histoforum. En tevens uitgangspunt voor een aantal bezoeken met partner, kinderen en vrienden aan diverse kathedralen en abdijen in Frankrijk, waaronder natuurlijk Vézelay zelf en Cluny. De film die de VRT op het boek baseerde hebben wij met verschillende collega's jarenlang gebruikt voor geschiedenis en esthetica in drie scholen.

In 1991 volgde *In het teken van verzoening, brief van Petrus Venerabilis, abt van Cluny, een tijdgenoot uit de twaalfde eeuw* (Lannoo, herdruk 2002), dat de grenzen aftastte tussen roman en strikt historische biografie, waarvoor Raoul de term 'geschieduitbeelding' lanceerde. Dit paste natuurlijk niet in de gebruikelijke hokjes van de vaderlandse geschiedschrijving. Wat dan weer de aanleiding werd tot een van mijn uiterst zeldzame lezersbrieven als reactie op een ergerlijke, onterecht honende recensie in Knack.

Toynbee

Tussen de bedrijvheden door was Raoul ondertussen uitgeweken naar Utrecht om zijn doctoraat over Toynbee af te werken, met cultuurfilosoof professor H. von der Dunk als hoofdpromotor. Dit werd gepubliceerd in 1982 onder de titel *De historisch-filosofische betekenis van Arnold J. Toynbee's A Study of History. Een onderzoek naar zijn empirisme*. Bestaat toeval? Net in dat jaar had ik een verkorte, postuum uitgegeven Engelse uitgave gekocht, door Toynbee zelf nog geredigeerd, nadat mijn belangstelling bijna twintig jaar was blijven sluimeren. In mijn exemplaar van Raouls doctoraatsscriptie zitten notities voor een recensie, plus enkele krantenartikels waarin hij scherp en ad rem optreedt tegen de waan van de dag. Dit bleef een constante in zijn hele oeuvre en leven. Diezelfde kwalificatie geldt voor de bijdragen in het tijdschrift *De uil van Minerva* in samenwerking met compagnon de route Jacques De Visscher.

Tevens stak in het boek van de scriptie een kladnotitie voor een artikel over toepassing van Toynbee's 'systeem der beschavingen' op de precolumbiaanse culturen van Amerika. Het artikel is nooit gepubliceerd noch voltooid, vrucht van enkele discussierondes met Raoul. Eén conclusie is me levenslang bijgebleven. In verband met kritiek op 'systeembouwers' als Newton, Darwin, Teilhard de Chardin en Toynbee: "Het is niet verbazend dat ze hier en daar fout zaten, maar wel wat correct is in hun werk, zeker in het licht van de toenmalige kennis en hoe we daarop kunnen voortbouwen." Met een verwijzing naar de filosoof Karl Popper en zijn methode van 'falsificatie'. Ook dat bleef een constante.

Bij de gesprekken in zijn studeer en -schrijfvertrek ontbrak echtgenote Rita nooit met vriendelijke koffie en koekjes voor een korte pauze. Raoul zei telkens waardierend: "Zonder mijn vrouw zou ik dat allemaal niet kunnen schrijven."

De 'middeleeuwengolf'

Dan volgde *De Lage Landen. Een geschiedenis in de spiegel van Europa* (Lannoo, 1994), waarvoor Raoul welverdiend de prestigieuze Prijs Hertog van Arenberg 1996 kreeg toegekend en

de Prijs van de Vlaamse Provincies. Vanaf zijn eerste baanbrekende middeleeuwenboeken ontpopte Raoul zich tot een van onze belangrijkste cultuurhistorici. Niet door de onmetelijke diepten van een hermetische filosofie, maar door de verspreiding van nieuwe inzichten naar een ruim en geïnteresseerd publiek in een begrijpelijke taal. Zo leverde hij in ons land als pionier een fundamentele bijdrage aan wat later de 'middeleeuwigolf' zou genoemd worden, samen met onder anderen de professoren Jozef Janssens, Raf De Keyser, Raymond van Uytven en onze eigen Edward De Maesschalck.

Zijn volgende boek *Tussen rampspoed en vernieuwing. Een Europese cultuurgeschiedenis van de veertiende en vijftiende eeuw* (2004), dat wij onder de werkelijk grote synthesewerken rekenen, is o.i. nog steeds te weinig bekend. In mijn bibliotheek tref ik nog *De ontvoering van God. Een cultuurhistorische visie op de romaanse en gotische kerkarchitectuur* (Davidsfonds), uit het jaar van zijn emeritaat 2009, *Clovis. In de schaduw van twee vrouwen* (2017) en het majestueus uitgegeven *Karel de Grote. Een keizer tussen twee werelden* (Davidsfonds, 2013, herdruk 2019), een prachtboek dat ons al veel genoeg bezorgde en door collega's gebruikt is voor een leereenheid in het derde jaar secundair. En ten slotte het boeiend geschreven *Niet meer blaffen naar de maan. Religie en wetenschap in de vroege middeleeuwen* (2019) is dus voorlopig zijn laatste boek.

Raoul werkte namelijk nog aan een studie over de duivel in de middeleeuwen, waarvan alleen het slothoofdstuk nog niet voltooid is. Zijn kinderen Dominique en Mikael zullen daarvoor zorgen. Allen die Raoul Bauer hebben gekend en gerespecteerd zullen zijn postume boek met dankbaarheid ontvangen.

Lezingen

Bij onze voorlaatste ontmoeting op een lezing, waar we met vrienden waren, schrokken we van Raouls schorre stem. Mijn collega vertelde dat hij zeer zwaar ziek was geweest. Het allerlaatste contact was bij zijn emeritaat in 2009, waarheen ik na een toevallige ontmoeting zijn promotor prof. von der Dunk en dame, die de weg kwijt waren, op het rechte pad had kunnen vergezellen. Ook hier kwam het na afloop niet tot een echt gesprek, door de talrijke aanwezigen, die hem bestormden met gelukwensen. Raoul kon me nog net vertellen hoe gelukkig en trots hij was op het werk van zijn kinderen Dominique en Mikael. "Je ziet, ze zijn allebei toch wat in mijn voetsporen getreden, elk op zijn eigen manier!"

Met genoeg heb ik Raoul op een aantal lezingen mogen inleiden. Onder meer bij het

Centrum Nascholing Onderwijs (Universiteit Antwerpen) voor leraren; voor niet-specialisten in het Davidsfonds Hasselt. Sinds 1998 verzorgde hij immers reeds lezingen voor Davidsfonds Academie en de Orde van den Prince, waarvan hij lid was. In zijn leven heeft Raoul de parabel van de talenten ruimschoots toegepast (Evangelie Matteüs 25: 14-30). Onderzoek, vaak baanbrekend, leidde tot wijdverspreide publicaties in boeken en talloze tijdschriftartikels, die dan weer voerden tot onderwijs en talrijke lezingen. Met ere heeft hij de uitspraak van Horatius verdiend: "Exegi monumentum aere perennius".

'Gigondassien de cœur'

In 1990 kocht Raoul met zijn vrouw een huis in de 'haut village' van het mooie wijndorp Gigondas, in het Pays des Dentelles, tussen de vallei van de Rhône en de Mont Ventoux. Hij bracht er elk jaar zijn vakantie door, schreef er zijn boeken met zicht op de eindeloze vallei rondom, genoot er van wandelingen, van de wonderlijke geuren, en van de geschiedenis die deze streek uitademt, zo dicht bij het Romeinse en middeleeuwse verleden. Hij was een fervente en fiere liefhebber van de beroemde wijn van wat gaandeweg ook 'zijn' Gigondas is geworden, omringd door vrienden in een kleine, vriendelijke en wondermooie wereld. Hij was wat men daar noemt een echte 'Gigondassien de cœur', en zijn hart en ziel waren daar. Gigondas wordt daarom ook zijn laatste rustplaats.

Jos Martens

Met dank aan Dominique Bauer, Michel Cloet en Jan Ulens

Ernest Persoons (1937-2022)

Van Tessenderlo via Hasselt naar Leuven en Parijs

Ernest Persoons werd op 31 oktober 1937 in Tessenderlo geboren. Zijn vader Maurice was bakker en zijn moeder deed de winkel. In het gezin Persoons was Ernest de oudste van zes (vier jongens en twee meisjes). Ernest was overigens de peter van zijn jongste zus. Hij liep school in Tessenderlo in het Heilig-Hart-schooltje van de Broeders van Liefde. Na zijn lager onderwijs werd hij, als goede leerling, op internaat gestuurd naar het Sint-Jozefscollege in Hasselt. Daar voelde hij zich soms 'eenzaam en alleen': het was nog de tijd dat de internen enkel met de schoolvakanties naar huis mochten. Dit belette hem niet tot de top van zijn klas te behoren. Vooral in de vakken geschiedenis en godsdienst blonk hij uit: een voorteken van zijn latere wetenschappelijke specialisatie in de kerk- en kloostergeschiedenis?

Na zijn humaniora trok hij naar Leuven om er Moderne Geschiedenis, richting Middel-eeuwen, te studeren en zich te vervolmaken in kerk- en kloostergeschiedenis. Dat blijkt uit zijn licentiaatsverhandeling over de vroegste geschiedenis van de priorij Onze-Lieve-Vrouw ten Troon te Ouwen-Grobbendonk (1414-1438), en zelfs uit zijn proeflessen voor de aggregatie (onder andere over de Reformatie en Luther). Zijn vriendschap en wetenschappelijke samenwerking met

Ernest Persoons in Parijs (midden)

Willem Lourdaux, die leidden tot meerdere gemeenschappelijke publicaties, zijn ook vanuit deze invalshoek bepalend geweest. In 1960 studeerde hij *magna cum laude* af. Jaargenoten van hem waren o.a. Rik Camerlinckx, Werner Jonckheere en Godelieve Peremans. In het jaar voor hem zaten o.m. André Van Belle, Josepha Van Bragt en Erik Van Mingroot en in het jaar na hem o.m. Raf De Keyser, Maurits Smeyers en Leo Van Buyten.

Vader Persoons beloonde hem met een VW Kever, waarmee hij naar Parijs trok om er aan de beroemde École des Chartes te studeren en er het begeerde diploma te verwerven (1960-1961). Deze Parijse ervaring, met verblijf in het Belgische studentenhuis Biermans-Lapôte, gaf hij later door aan jongere historici en archivariissen, die hij introduceerde in de Bibliothèque Nationale, de Bibliothèque de l'Arsenal, de Bibliothèque Mazarine en, uiteraard, in de Archives Nationales. Persoons opende deuren, toen al ...

Eind 1962-begin 1963 werkte hij voor het Monasticon Belge in het Centre National de Recherches d'Histoire Religieuse onder leiding van kerkhistorici zoals L.-E. Halkin en R. Aubert en met, onder vele anderen, A. Weiler, W. Kohl en W. Lourdaux. Meteen was de basis gelegd van een stevig grensoverschrijdend historisch netwerk, waarin Ernest thuis was en dat zich geleidelijk aan zou versterken.

Een loopbaan in het Rijksarchief ... en daarbuiten

Op 23 maart 1961 had Ernest met succes het examen voor kandidaat-archivaris afgelegd en op 4 april 1963 trad hij in dienst in het Algemeen Rijksarchief te Brussel. 'Men' suggereerde hem dat hij best in het Leuvense kon blijven wonen want dat Leuven 'binnenkort' een Rijksarchief zou krijgen. Maar Gods molens malen langzaam, ook in het Rijksarchief van destijds, want uiteindelijk duurde het nog tot 2001, zes jaar na de splitsing van de provincie Brabant en één jaar voor zijn pensionering als Algemeen Rijksarchivaris, vooraleer hij dit depot plechtig mocht openen ... Ernest had er lang en niet aflatend voor gestreden op alle fronten: "*Point n'est besoin d'espérer pour entreprendre, ni de réussir pour persévérer*". En Ernest hield vol, met de hem typerende hardnekkigheid. Hij – en dat is zijn verdienste – slaagde waar niemand anders geslaagd zou zijn.

Met Pasen 1965 verloofde hij zich met Kristin De Maesschalck, met wie hij op 12 oktober van dat jaar huwde. Zij was de zus van Edward en gelieerd aan de familie Peremans. Wim Lourdaux, de vriend van altijd, kwam te laat op het feest, want hij moest uitgerekend die dag aanwezig zijn bij de officiële opening van de KULAK. En een uur voor zijn huwelijk kreeg Ernest het heuglijke nieuws dat hij de toelating kreeg om twee maanden naar Rome te gaan om archiefonderzoek te verrichten in de Vaticaanse archieven in het kader van zijn doctoraal onderzoek. De VW Kever deed opnieuw wat men van een VW Kever mag verwachten: het jonge koppel laten genieten van het eeuwige Rome, vanuit de Academia Belgica naar de Biblioteca del Vaticano en het Archivio Segreto Vaticano.

Terug in het Leuvense (Kessel-Lo), met Kerstmis 1965, keerde ook de reële wereld terug. Dat betekende hard werken aan een doctoraat, kinderen (vier tussen 1966 en 1971) grootbrengen, een huis bouwen in Bertem ... Samen slaagde het gezin Persoons-De Maesschalck erin dit alles in goede banen te leiden. Ernest was een noeste, efficiënte werker en Kristin steunde hem hierin meer dan voortreffelijk. Ze ontcijferde zijn handschrift, typte alles over, las zijn drukproeven en klasseerde tafels vol steekkaarten.

Ernest Persoons als jonge vader

Het doctoraat van Ernest groeide uit tot een *cas célèbre* in de rijke geschiedenis der Historici Lovanienses. Graag had de doctorandus gehad dat zijn goede vriend Wim Lourdaux zou optreden als promotor, maar deze durfde die vraag niet honoreren. Koppig als hij soms kon zijn, trok Ernest in 1970 dan maar met zijn doctoraat naar de Centrale Examencommissie, waar hij alweer heel alleen geconfronteerd werd met een jury, waarvan onder andere L.-E. Halkin, die hij reeds kende door zijn studie over de kloosters van Windesheim, en J.A. Van Houtte deel uitmaakten.

(Vlnr) Willem Lourdaux, Ernest Persoons en Edward De Maesschalck in 1978

Ernest slaagde weerom met een *magna cum laude*. Zijn proefschrift "*Het Kapittel van Windesheim en de Laat-Middeleeuwse Vroomheid. De religieuze en kulturele geschiedenis van het klooster Bethleem bij Leuven in de 15 de eeuw*" bleef onuitgegeven, maar de bevindingen van zijn breedvoerig onderzoek vonden een neerslag in tal van bijdragen over klooster-geschiedenis, die Persoons zowel voor als lang na 1970 publiceerde, onder meer in het tijd-

schrift Archief- en Bibliotheekwezen in België, dat door hem nieuw leven werd ingeblazen en jarenlang voortreffelijk gerund.

Het overgrote deel van zijn professionele loopbaan zou zich afspelen in het Algemeen Rijksarchief in Brussel. In 1964 slaagde hij voor het examen van archivaris-paleograaf en bij Koninklijke Besluiten van resp. 21 mei 1965 en 14 juli 1966 werd hij eerst bevestigd en vervolgens aangesteld als assistent, met ingang van 1 april 1965. Hij was eerst verbonden aan het departement Hedendaagse archieven (toen nog afdeling 4), wat hem als mediëvist van vorming ongetwijfeld buiten zijn comfortzone bracht, maar tegelijk bijdroeg tot zijn polyvalentie als archivaris.

Een van zijn eerste taken was het schiften van de in 1963 overgedragen archieven van het Ministerie van Binnenlandse Zaken. Verder vervaardigde hij handgeschreven toegangen op archieven afkomstig van het provinciebestuur van Brabant, van het Ministerie van Economische Zaken en van de Emissiebank. Samen met Klaas Maddens maakte hij een inventaris van het archief van het Commissariaat van Prijzen en Lonen (1940-1944), die in 1970 gepubliceerd werd in – opnieuw – Archief- en Bibliotheekwezen in België. Intussen had Ernest de overstap gemaakt naar wat toen nog de eerste afdeling 'Kerkelijke archieven' heette, waar hij beknopte inventarissen maakte van een honderdtal kerkarchieven, samen goed voor zowat 8000 nummers.

In het Algemeen Rijksarchief doorliep hij met zijn gedrevenheid, werklust en ambitie vlot de '*cursus honorum*'. Van eerstaanwezend assistent (1970) over werkleider (1973) werd hij in 1977 benoemd tot hoofd van afdeling 5: Rekenkamer en Gerechtelijke archieven. Maar het had ook helemaal anders kunnen lopen. Voordien al, in 1976, had Ernest een voordracht gegeven in Korsendonk over de priorij van Corsendonck en had Fernand Nédée hem gevraagd om beheerder-directeur te worden van het Mercatorfonds. Hij aarzelde lang, maar in februari 1980 zette hij uiteindelijk die stap. Voorzichtigheidshalve koos hij eerst voor een loopbaanonderbreking van tweemaal zes maanden. Maar toen Nédée, zijn beschermheer, kort daarop op jonge leeftijd overleed (1980), keerde Ernest terug naar het Rijksarchief.

Ernest als directeur van het Mercatorfonds op de boekbeurs IQSC met koningin Fabiola

Algemeen Rijksarchivaris

Na zijn Mercator-avontuur werkte Ernest Persoons enige tijd als deeltijds gedetacheerde medewerker 'Wetenschappelijke Instellingen' op het kabinet van Daniël Coens, minister van

Onderwijs en vader van. Hij was dus goed voorbereid op de job toen hij op 1 mei 1987 werd benoemd als Algemeen Rijksarchivaris, in opvolging van Carlos Wyffels. Uiteraard was dat een politieke benoeming, zoals alle benoemingen van hoge ambtenaren politieke benoemingen waren, zijn en zullen blijven. Maar de selectieve verontwaardiging hierover was, eufemistisch gesteld, verwonderlijk: met name bij Ernest werd dit kwalijk genomen.

Hij begon dus onder een bewolkt gesternte aan de job. En hoewel goed voorbereid, bleven zijn accenten en ingrepen van meet af aan niet onbesproken en genereerden ze controverse, ook al leverden ze op termijn vaak wel positieve resultaten op. Ernest was immers niet de vlotte communicator, niet de bevlogen redenaar of enthousiasmerende spreker. Zijn stijl was bondig en zakelijk, *to the point*, en verried niet zelden zijn ongeduld. Wie hem aan de telefoon kreeg, merkte dat meteen: het gesprek duurde niet langer dan absoluut nodig. Kreeg je een schriftelijke nota of werd je op zijn kantoor ontboden, dan gold hetzelfde: geen poespas, maar meteen ter zake. Op veel toelichting bij de boodschap hoefde je evenmin te rekenen: de beslissing was wat ze was, en omstandige uitleg of motivering bleef achterwege. Zo kwam hij vaak wat stroef en kortaf over. Maar wie én ten huize Persoons én op zijn mooi kantoor in het Brusselse Rijksarchief het tegeltje met het opschrift "*The Importance of Being Ernest*" heeft zien hangen, hoefde wel niet meteen een Oscar Wilde-kenner te zijn om het zelfrelativerende knipoogje ervan te onderkennen. Helaas, rari nantes waren het die het zo begrepen ...

In de wat gemoedelijkere omgang buiten het werk was Ernest een verteller, een ongeëvenaarde verteller zelfs, vanuit een ongemeen brede, zeer gediversifieerde panoplie aan historisch bronnenmateriaal. Wie ooit een iets langere treinrit – langer dan Leuven-Brussel – bijvoorbeeld naar de vrienden van altijd in Brugge in zijn gezelschap doorbracht, wist bij aankomst alles, inclusief de *guilty pleasures*, over zijn laatste passie 'de kapucijnen'. Werkelijk alles wist Ernest hierover, te veel voor de gewone historicus-sterveling, die naar adem moest happen om het te vatten, ook omdat Ernest bij zijn toehoorder een bovenmenselijke parate kennis veronderstelde. Op zo'n gezegende momenten was de Algemeen Rijksarchivaris, in andere omstandigheden bekend, zelfs beroemd en soms geducht voor zijn beknoptheid, niet te stoppen. Een heerlijk man, een gul man ook, die altijd zijn mensen steunde en hielp, zelfs zijn grootste criticasters ...

Van bij zijn aantreden als Algemeen Rijksarchivaris lag er meteen heel wat werk op de plank, want de uitdagingen waren erg groot. De penibele personeelssituatie, waarbij het statutair vastgelegde kader maar niet ingevuld raakte, en de van hogerhand opgelegde besparingsoperaties, vaak vermomd als herstructureringen, noopten tot stelselmatige creativiteit en vindingrijkheid. De aanwerving van tijdelijke wetenschappelijke medewerkers in diverse statuten kon slechts de ergste noden lenigen. Het wettelijk opgelegde taalevenwicht en de verzekering van de tweetalige dienstverlening in Brussel waren permanente hoofdpijndossiers, net zoals het steeds nijpender plaatsgebrek, onder andere in het Algemeen Rijksarchief zelf. Het waren ook de jaren waarin de ICT haar intrede deed, die vanaf het midden van de jaren

'90 in een stroomversnelling kwam. Persoons was zelf allerminst een computerfanaat, maar beseftte terdege dat het Rijksarchief op dit vlak absoluut niet kon achterblijven.

Tijdens de 15 jaar dat Ernest Persoons aan het hoofd stond van de instelling, waren er niet minder dan elf verschillende ministers en staatssecretarissen achtereenvolgens bevoegd voor het federale wetenschapsbeleid. Het gegeven dat het Rijksarchief in elke provincie een of meer vestigingen had, maakte de instelling tot een buitenbeentje in de groep van de tien federale wetenschappelijke instellingen. Toch wist hij uitstekend zijn weg te vinden naar de hogere echelons en slaagde er meestal wel op een of andere manier in de nodige financiële middelen bijeen te brengen voor de projecten die hem aan het hart lagen, tot en met sponsoring door de Nationale Loterij. Een van die projecten was bijvoorbeeld de uitbouw van de bibliotheek tot een internationaal georiënteerd documentatiecentrum voor archiefkunde.

Ernest streefde er voortdurend naar 'zijn' Rijksarchief beter bekend en beter toegankelijk te maken, klantvriendelijker ook door een optimalere dienstverlening. Sommige klemtonen van zijn beleid zijn vanuit deze bekommernis te verklaren. De nadruk op publicaties via de eigen drukkerij resulteerde in een verhoogde output van bestandenoverzichten, tal van inventarissen en andere toegangen, gidsen, studies, en dat alles aan een indrukwekkend ritme. Fraai uitgegeven catalogi vergezelden de vele tentoonstellingen die op zijn initiatief werden ingericht. Het paradepaardje was zonder twijfel de mooie reeks Kaartboeken, waaraan

*Opening tentoonstelling Rijksarchief in 1990
(rechts Ernest Persoons, midden zijn echtgenote)*

verschiedene medewerkers van binnen en buiten het Rijksarchief meewerkten.

Op zuiver archivistisch vlak werd stelselmatig ingezet op vorming. Jonge archivariissen werden naar het buitenland gestuurd – de Franstaligen naar Parijs, de Nederlandstaligen naar de Archiefschool in Den Haag – voor een opleiding in de archivistiek. De eenjarige inter-universitaire archiefopleiding in België, sinds de Bolognahervorming van 2003 de ManaMa Archivistiek, kwam wegens het voltijdse karakter ervan hiervoor allicht niet in aanmerking, maar voor de buitenwacht was het ook niet goed te vatten waarom het Rijksarchief niet van bij de aanvang nauw(er) institutioneel betrokken was bij de invulling ervan.

Voorts trachtte Persoons het Rijksarchief als (federale) wetenschappelijke instelling te profileren. Dit concreetiseerde zich in *incentives* voor het afwerken van doctoraten binnen de instelling, de organisatie van studiedagen, colloquia en symposia, of nog het uitsturen van archivariissen naar binnen- en buitenlandse congressen. Tegelijk moest het Rijksarchief zijn rechtmatige plaats innemen in het Belgische archieflandschap, onder meer door in te zetten

op zijn wettelijke opdrachten. Tekenend hiervoor was bijvoorbeeld het aanhoudende denken en lobbywerk om tot een gemoderniseerde archiefwet te komen, maar tevens de grootschalige en systematische inspectierondes bij lokale archiefvormers zoals gemeenten en kerkfabrieken. Geïnspireerd door de ontwikkelingen in Nederland, wees hij in de jaren '90 de gemeentebesturen steevast op hun verantwoordelijkheden inzake archiefbeheer en trachtte hij hen te overtuigen van de noodzaak van een professionele gemeentelijke archiefdienst. Een van de stimulansen daartoe – sommigen zouden het lokmiddelen noemen – was de teruggave en/of bewaargeving van lokale archiefbestanden. Aldus werden tussen 1988 en 1999 overeenkomsten gesloten met veertien Vlaamse gemeenten, waarvan zeven in de provincie Antwerpen.

Ernest Persoons stond aan het hoofd van de instelling, een taak waarvoor hij zich ten volle inzette, maar waarvoor hij zich ook volledig verantwoordelijk voelde. Woog die opdracht hem zwaar? Op sommige ogenblikken ongetwijfeld wel, al overweegt de indruk dat hij zijn werk met hart en ziel deed. Een van de absolute gloriemomenten, waar hij zichtbaar van genoot, was de viering van 200 jaar Rijksarchief in 1996, met de publicatie van een lijvig boekwerk over de geschiedenis van de instelling inclusief een bio-bibliografisch repertorium van de archivariissen, en niet in het minst een groot feest voor alle personeelsleden.

Het is hier niet de plaats om een eindoordeel te vellen over de plaats van Ernest Persoons in de reeks van Algemeen Rijksarchivariissen, noch om hem te vergelijken met verre of meer nabije voorgangers. Je kan zijn beleid ook moeilijk evalueren aan de hand van hedendaagse managementprincipes. Het waren nu eenmaal andere tijden. Maar men zal – zelfs al werd dat niet altijd en niet door iedereen evenzeer geapprecieerd – hoe dan ook niet kunnen voorbijgaan aan zijn gedrevenheid en dadendrang, aan zijn inzet voor 'zijn' instelling en haar personeel.

Een actieve pensionado

Toen hij op 1 november 2002 het Rijksarchief verliet – hij had de pensioengerechtigde leeftijd bereikt – was zijn historische dynamiek verre van uitgeput. De activiteiten en congressen van het Centrum voor de Studie van Land en Volk van de Kempen bleef hij van nabij volgen. En bijna dagelijks trok hij naar het klooster van de kapucijnen in de Bankstraat te Leuven. Hij werkte er in hun archieven. Toen de paters beslisten Leuven te verlaten en hun klooster te verkopen, oriënteerde hij hen, samen met anderen, richting KU Leuven voor de bewaring van hun boekencollectie en archief. Ernest verkreeg ook een subsidie voor zijn project, de oprich-

Ernest Persoons verzamelde ook beeldjes van paters en nonnen

ting van het studie- en documentatiecentrum *The Capucins in the Low Countries* binnen de Faculteit Theologie en Religiewetenschappen. Onverdroten nam hij als wetenschappelijk vrijwilliger de dagelijkse leiding van dit centrum op zich (2006-2018) en zette zich samen met een omvangrijk team van enthousiaste vrijwilligers – onder wie zijn echtgenote en zijn huisarts(!) – in om het gedachtegoed van de kapucijnen te vergaren, te bewaren en te valoriseren via diverse publicaties. Dankzij zijn goede relaties met de *Genealogical Society of Utah*, kon hij op hen een beroep doen om een groot deel van het kapucijnerarchief te digitaliseren.

Voor en tijdens zijn jaren aan het hoofd van het Rijksarchief had hij uitstekende contacten opgebouwd met zijn homologen, archivariissen en conservatoren van bibliotheken in binnen- en buitenland (Frankrijk, Duitsland, Nederland, Luxemburg e.a.), met abdijen en kloosters, met universiteiten. In het buitenland werd hij beschouwd als een autoriteit in en van het archiefwezen, als een kenner van de bronnenbestanden (archivalia én handschriften), als een voortreffelijke kerk- en kloosterhistoricus. Hij had er een gevestigde naam en faam. Zijn efficiënte, schijnbaar onuitputtelijke werkkraft werd, helaas, in 2020 gebroken toen men bij hem een vorm van dementie vaststelde en hij niet meer kon schrijven. Hij overleed op 25 januari 2022 in het WZC te Bertem.

Nog één anekdote die hem ten voeten uit tekent. Toen in Leuven het *Monasticon Windeshemense* door hem en Wim Lourdaux werd opgestart, deelde hij aan alle medewerkers een mapje uit met daarin de bijna integrale informatie (bronnen en literatuur) van de te onderzoeken priorij ... Hij had met andere woorden heel dat *Monasticon* zonder veel moeite zelf en alleen kunnen schrijven, maar, gul als hij was, deelde hij zijn verworven kennis met anderen. Overigens wensen wij aan wie ooit zijn integrale publicatielijst wil opstellen veel moed en volharding toe: Ernest Persoons heeft enorm veel gepubliceerd, over zeer diverse onderwerpen en in zeer uiteenlopende boeken en tijdschriften. Hij had lak aan rankings ... en terecht!

In dankbare herinnering.

Michel Oosterbosch en Dirk van den Auweele

Pasen 2022

Pasen in Oekraïne

Jos Wilmots (Sint-Truiden 1933), germanist en voormalig hoogleraar aan de vakgroep talen van het Limburgs Universitair Centrum, nu Universiteit Hasselt, schrijft geregeld verzen over de dingen des levens. Hier richt hij zijn oog op Rusland en Oekraïne.

Past, om met Pasen iemand te begroeten,
alsnog een blij Christus is opgestaan ?
Maar in het Russisch* dan. En wie zal boeten
voor deze oorlog en zijn drieste waan?

Het volk wordt in een Rijk van Oligarchen
misleid en naar een draaikolk meegesleurd,
terwijl de machtigste der patriarchen
oogluikend het geweld heeft goedgekeurd.

Zijn eigen orthodoxe droom wou sporen
met die van een verblinde president.
Ze zagen allebei een rijk weer gloren
zoals het Westen vroeger had gekend.

Miljoenen vluchtten uit kapotte steden –
familievaders bleven voor de strijd.
Hij die is opgestaan, had eerst geleden.
Zal dit voor hen ook gelden mettertijd ?

Jos Wilmots

* Христос воскрес! Met als wedergroet *Waarlijk opgestaan!* Воистину воскрес!

Uit de oude doos

Deze foto uit de "oude doos" is niet zo oud, want ze werd genomen op 13 maart 2016 in de fakbar. De kersverse nieuwe voorzitter van onze Alumnivereniging was toen Karen De Windt, die een geslaagde quiz organiseerde in het MSI. Er waren meer dan honderd deelnemers, die nadien afzakten naar de Fakbar, waar de prijzen werden verdeeld. Het werd even improviseren om het klassement af te roepen, maar een tafel dubbelde gelukkig als sprekerspodium. De winnaars van die editie mogen zich gerust via onze facebookpagina kenbaar maken, want de groepsnaam is helaas in de nevelen van de tijd verdwenen.

Hebt u een foto uit uw studententijd waaraan een leuk verhaal vasthangt dat u met ons wil delen? Een sfeerbeeld uit de les? Een kiekje van uw vriendengroep op stap? Een heus proclamatieportret? Een momentopname van het leven op kot? Laat het ons weten via info@vhl-alumni.be.

Afzender:
Vereniging Historici Lovanienses
Patrijzenlaan 12/502
3010 Kessel-Lo

PB-PP | P708841
BELGIE(N)-BELGIQUE

Verkeerd adres?

Stuur ons, indien bekend, de juiste adresgegevens door van deze afgestudeerde.
Hartelijk bedankt!

Vereniging Historici Lovanienses
Kesseldallaan 76/0402
B-3010 Kessel-Lo
E-mail: info@vhl-alumni.be
Website: www.vhl-alumni.be